

Η ΑΠΟΥΣΙΑ ΘΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΦΙΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Σύμφωνα με νεοελληνικές δημώδεις παραδόσεις, καθώς και με παραδόσεις άλλων ευρωπαϊκών λαών, σε πολλά νησιά δεν υπάρχουν θηρία ή δηλητηριώδη φίδια. Αυτό οφείλεται συνήθως σε θαυματουργική παρέμβαση κάποιου αγίου, που ωδήγησε στην εξαφάνισή των.

Ειδικότερα, σύμφωνα με κρητικές δημώδεις παραδόσεις, ο Άποστόλος Παῦλος ἀπάλλαξε τὴν Κρήτη ἀπὸ τὰ ἄγρια καὶ ἐπιβλαβή ζῶα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη ἑρπετά. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι σήμερα τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν

σὲ νησί, ἢ πάντως, ἂν μποροῦν, ἔχουν γίνει ἀβλαβή. Μετὰ τὴς παραδόσεις αὐτὲς ἔχουν ἀσχοληθῇ με συγτομία οἱ Ν. Γ. Πολίτης¹ καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκης² καὶ ἐκτενῶς σὲ σχετικὰ πρόσφατο μελέτημά του ὁ Ἐλευθέριος Κ. Πλατάκης³.

Ὁ Ν. Γ. Πολίτης συγκεκριμένα περιέλαβε στὸ ἔργο του «Παραδόσεις» μιὰ μόνο παράδοση (1, ἀρ. 196), τὴν ἀκόλουθη: «Ὁ ἅγιος Παῦλος ἐλευτέρωσε τὴν Κρήτη ἀπὸ ἀρκοῦδες, λύκους καὶ ὄλα τ' ἄλλα θηρία, μὰ οὔτε φίδια φαρμακερὰ ἄφησε. Ὅταν ἦρθε στὴν Κρήτη, τὸν ἐδάγκασε ἓνα φίδι, καὶ ἂν καὶ ἦταν φαρμακερό, ὅμως δὲν τοῦ ἔκαμε τίποτα. Καὶ ἀπὸ τότε ὄλα τὰ φίδια στὴν Κρήτη δὲν εἶναι φαρμακερά».

Ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος (2, σ. 797), τὴν παράδοση αὐτὴ ἀντλήσε ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς Randolph (1687), Pashley (1837) κ.ἄ. Ἡ παράδοση εἶναι, κατὰ τὸν ἴδιο, μετασκευὴ τοῦ ἀρχαίου μύθου, σύμφωνα με τὸν ὅποιο ὁ Ἡρακλῆς «καθαρὰν ἐποίησε τὴν νῆσον (Κρήτην) τῶν θηρίων. Διόπερ ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις οὐδὲν ἔτι

1. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 1904, σ. 110, ἀρ. 196· 2, 1904, σ. 797.

2. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἡ λαϊκὴ ἐν Κρήτῃ λατρεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 280-281.

3. Ἐλευθέριου Κ. Πλατάκη, Ἀθηρος Κρήτη, Κρητολογία 3 (Ἰούλ. - Δεκέμβρ. 1976), σ. 61-76.

τῶν ἀγρίων ζώων ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ, οἶον ἄρκτων, λύκων, ὄφεων ἢ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων»¹. «Ἀπεδόθη δ' εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον», συνεχίζει, «ἢ διώξεις τῶν θηρίων καὶ ὄφεων ἴσως κατὰ συνδυασμὸν τῆς ὑπὸ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (κζ', 7 κέξ.) ἱστορουμένης προσορμίσσεως αὐτοῦ εἰς Κρήτην καὶ περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ δῆγματος τῆς ἐχίδνης ἐν Μελίτῃ, ὅπου ἀμέσως μετὰ τὸν πλοῦν τῆς Κρήτης ἐξώκειλε τὸ φέρον αὐτὸν πλοῖον (κη', 3κέ)»².

Ὁ Γ. Κ. Σπυριδάκης ἀναφέρεται στὴ μελέτῃ του καὶ στὴν παράδοσι αὐτὴ καί, συμφωνώντας μὲ τὸν Πολίτη, ἀναδημοσιεύει χωρὶς σχόλια μιὰ ἀκόμη νεοελληνικὴ κρητικὴ παράδοσι ἀπὸ παλαιότερη μελέτῃ τοῦ Ἑλευθ. Πλατάκη — παρατίθεται παρακάτω.

Ὁ Ἑλευθέριος Πλατάκης τέλος, θέλοντας νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ χαρακτηρισμὸ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς τῆς Κρήτης ὡς ἀθήρου, παραθέτει στὴν ἀρχὴ τὰ πλεῖστα ἀπὸ τὰ σχετικὰ χωρία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῶν Λατίνων καὶ τῶν συγγραφέων τοῦ Μεσαίωνα, τὰ ὅποια βέβαια καὶ ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτὸν ἔχουν ἤδη ἐπισημάνει σὲ γενικωτέρου περιεχομένου συγγραφάς των³. Κατόπιν ἀναφέρεται στὶς νεώτερες παραδόσεις, στὶς ὁποῖες γίνεται λόγος γιὰ ἀπολλογὴ τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰ θηρία καὶ τὰ φίδια ἀπὸ τὸν Παῦλον καὶ παραθέτει τὴν ἀπολλογὴν τοῦ περιηγητῆ Jacques de Verone (1335), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία: «in illa insula Creta est unus mons altissimus, qui videtur de mari multum longe ubi sanctus Paulus liberavit seipsum a serpente seu vipera vulneratum, ut legitur Actus XXVIII cap. 6, et ibidem dicitur, ipsum dedisse illi qui ipsum hospitio suscepit gratiam contra serpentes et suis heredibus ex descententibus, et vocatur ille montis Sancti Pauli ipsum

1. Διοδ. Σικελ., Βιβλ. 4, 17 (Vogel - Fischer, Teubn.). Τὴ σχέση τῆς παραδόσεως πρὸς τὴ διήγησι γιὰ τὸν Ἑρακλῆ σημειώνει ἤδη ὁ Pashley κ. ἄ.

2. «Οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλάνθρωπιαν ἡμῖν· ἀνάφαντες γὰρ πυρὰν προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα καὶ διὰ τὸ πῦχος· συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πληθος καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἐχιδνα ἀπὸ τῆς θέρμης διεξελλοῦσα καθήγῃ τῆς χειρὸς αὐτοῦ. ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· πάντως φονεὺς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ Δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ ἔπαθεν οὐδὲν κακόν· οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐτὸν εἶναι» (κη', 2-6).

3. Βλ. κυρίως Ioannis Meursi, Creta, Cyprus, Rhodus, sive de Nobilissimarum harum insularum rebus et antiquitatibus, Amstelodami 1675. Τεῦχ. α': Creta sive De Cretae rebus et antiquitatibus, σ. 100-102. Πρβλ. καὶ Ἑλευθ. Κ. Πλατάκη, ὁ. π., σ. 62, σημ. 4.

vidi et propre fui per quidecim miliaria sed videtur in mari LX miliaria¹».

Τὸ ὄρος αὐτό, συνεχίζει ὁ Πλατάκης, εἶναι ὁ Γιούχτας, πού βρίσκεται νότια τοῦ Ἑρακλείου, κοντά στίς Ἀρχάνες. Στίς Ἀρχάνες δὲ ἀκριβῶς εἶναι γνωστὴ σήμερα παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «ὑπῆρχε πυκνὸν δάσος μὲ πολλὰ δηλητηριώδη ἔρπετά. Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀπεβιβάσθῃ εἰς Καλοὺς Λιμιῶνες, παρεκλήθη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν περιοχὴν, διὰ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἐκ τούτων. Ἐλθὼν εἰς αὐτὴν προσηυχῆθῃ καὶ συνεβούλευσε τοὺς κατοίκους νὰ πυρπολήσουν τὸν Γιούχταν καὶ συγχρόνως τὸν κατηράσθῃ νὰ μείνῃ ἄνευ βλαστήσεως. Ἐκτοτε ὁ Γιούχτας ἔγινε χριστιανικὸν προσκύνημα καὶ ἐκτίσθῃ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀφέντη Χριστοῦ εἰς αὐτόν².

Ἡ παράδοση τοῦ Jacques de Verone ὁδηγεῖ, κατὰ τὸν Πλατάκη πάντοτε, στὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ οἱ ἄλλες κρητικὲς παραδόσεις ἀναφέρονται στὴν περιοχὴ τοῦ Γιούχτα, δηλ. ἡ παράδοση πού δημοσιεύει ὁ Πολίτης καὶ μία ἄλλῃ, πού παραθέτει ὁ Ἰδιος, ἡ ἀκόλουθη: «Στὴν Κρήτη δὲν ὑπάρχουνε ἄγρια θηριὰ καὶ ὄφιδες μεγάλοι, γιατί ὁ ἅγιος Παῦλος, ὅντεν ἤρθενε στὴν Κρήτη, τὰ ἤδωκε τὴν εὐχὴ ντο, νὰ μὴν ἔχῃ ἄγρια θηριὰ καὶ ὄφιδες. Γιὰ κειονὰ, ἕνα μεγαλῶση ὁ ὄφιν καὶ γενῇ ἐφτὰ χρονῶ, βγάνει πρῶτα ἕνα κέρατο, πού τὸ λένε λυθαυρόν, καὶ ὕστερα ξεκινᾷ ἀμοναχὸς του

νὰ πάγ στὴ θάλασσα νὰ πνιγῇ. Τέτοια κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον³. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴς παραπάνω μου εἶναι γνωστὲς δύο ἀκόμη συναφεῖς παραδόσεις ἀπὸ τὴν Κρήτη, στίς ὁποῖες ὅμως ἀντὶ τοῦ Παῦλο ἀναφέρονται ὡς διώκτες τῶν φιδιῶν ὁ ἅγιος Τίτος καὶ ὁ Χριστὸς. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη, παλαιότερα ὑπῆρχαν στὴν Κρήτη δηλητηριώδη φίδια μὲ κέρατα, πού εἶχαν ἔλθει κολυμπώντας ἀπὸ τὸ Μισίρι. «Ὁ ἅγιος Τίτος τὰ ἐξωλόθρεψε, ὅπως καὶ κάθε δηλητηριώδες ἔρπετόν⁴. Κατὰ τὴ δεύτερη, σὲ ἀπορία μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, γιατί δὲν ἐπισκέφθηκε τὴν Κρήτη, αὐτὸς ἀπαντᾷ ὅτι ἡ Κρήτη δὲν ἀδικεῖται, γιατί τῆς ἔχει δώσει τὴν εὐχὴ του «θεριὸ ποτὲς νὰ μὴ στεριώσῃ στὰ χώματά της. Κι ἀπὸ τότες ὅσα θηριὰ ὑπῆρχανε στὴν Κρήτη ἐψοφίσανε. Κ' ἐδὰ δὲν βρίσκεις μουνδὲ λύκους, μουνδὲ ἀρκοῦδες, μουνδὲ λιοντάρια. Μόνον ζουζούνια καὶ ὄφιδες, πού δὲν δαγκώνουνε. Γιατὶ ὁ Χριστὸς ἄφισε τὴν εὐχὴ του στὴν Κρήτη⁵.

1. "Ο. π., σ. 70.

2. "Ο. π., σ. 70-71.

3. "Ο. π., σ. 71-72.

4. Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ λαογραφικά τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1949, σ. 80. Πρβλ. καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Δημῶδεις παραδόσεις περὶ κερασφόρων ὄφειν, Πρακτικὰ Ἀ' Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου Γβ', 1973, σ. 242.

5. Ἀριστ. Ι. Κριάρη, Κρητικὰ ἀνέκδοτα, Ἀθήναι [1973], σ. 108.

Ἡ ἀναφορά στὶς παραδόσεις τοῦ Τίτου καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀντὶ γιὰ τὸν Παῦλο θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθῇ ἀπὸ τὸ ὅτι στὶς θρησκευτικὲς διηγήσεις δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη ἡ σύγχυση τῶν ἁγίων, καθὼς καὶ ἡ ἀπόδοση ἐπεισοδίων τῶν μὲν στοὺς δέ. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἰσχύει ἰδίως γιὰ τὴν πρώτη διήγηση γιὰ δύο κυρίως λόγους: α') Γιατὶ ἡ διήγηση αὕτη εἶναι συγγενέστερη πρὸς τὶς διηγήσεις γιὰ τὸν Παῦλο καὶ β') καὶ κυριώτερο, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Τίτος ἦταν μαθητὴς καὶ συνεργάτης τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, χειροτονήθηκε ἀπὸ αὐτὸν ἐπίσκοπος καὶ ἀφέθηκε στὴν Κρήτη, γιὰ νὰ ἐμπεδώσῃ τὴ διδασκαλία του καὶ νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἐκκλησία στὸ νησί¹. Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς καὶ ὅτι ὁ ἅγιος Τίτος ἀναφέρεται ὡς διώκτης τῶν φιδιῶν, σὲ λίγες ἑστώ ἐπωδές². Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ σχετικὴ γι' αὐτὸν πίστη ἔχει κάπως εὐρύτερη διάδοση. Τὸ ὄνομα πάλι τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀπαντοῦν συχνὰ στὶς ἐπωδές γιὰ τὰ φίδια, γεγονὸς ποὺ θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀναφορὰν του καὶ στὶς παραδόσεις.

Ἄν ὅμως ὅλα αὐτὰ ὑποτίθεται ὅτι ἰσχύουν γιὰ τὴν Κρήτη, δὲν ἰσχύουν γιὰ τὸν ὑπόλοιπο ἐλληνικὸ νησιωτικὸ χῶρο, ἀπὸ ὅπου ἔχουν συγκεντρωθῇ συναφεῖς παραδόσεις καὶ γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλους ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. Παῦλ., Πρὸς Τίτον ἐπιστ. Α', 5: «Τοῦτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν κατεβατέτους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξάμην».

2. Κατὰ τὴν Εὐάγγ. Κ. Φραγκάκι (δ. π., σ. 32. Πρβλ. τῆς Ἰδίας, Περὶ «Δακνόντων ζώων» στὴν Κρήτη, Κρητικὴ Ἑστία 28 (1977), σ. 594 καὶ Ἡ δημόδης ἱατρικὴ τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1978, σ. 248), «ὅταν σὲ δαγκάσῃ ὕψις, μικρό, ψαλίδα, πολυποδοῦσα κλπ., χύνεις ξύδι στὸ χῶμα καὶ φουσκώνει. Μία ἄλλη γυναίκα παίρνει αὕτη τὴ λάσπη μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι, σταυρώνει τὴ δαγκανιά, βάνει ἀπάνω λάσπη καὶ λέει:

Φίδι φίδι γῆ μικρό,
μοῦ παράγγειλ' ἡ Κερά
ἡ Μεγάλῃ Παναγιά
κι ἄῃς Τίτος Κρητικὸς
νὰ 'σαι φίλος, ὅι ἐχθρός.
Νὰ μαζώξῃς τὰ λουργιά σου
καὶ τὰ χρυσοκούλουρά σου
μέσ' στὴ γῆς νὰ πὰ χωστῇς
καὶ τρεῖς μέρες νὰ μὴ βγῇς.

Μουδὲ ἤμπυαζε, μουδὲ κακοςύνεψε, στὸν πόδα ντου, στὴ χέρα ντου, τσί 99 φλέγες τοῦ κορμιοῦ ντου». Ἡ ἐπωδὴ εἶναι γνωστὴ καὶ στὴ Θεσσαλία ἢ τουλάχιστον μεταφέρθηκε σ' αὐτὴν (βλ. Ἐλευθ. Πλατάκη, δ. π., σ. 71, σημ. 23). Κατὰ τὴν Φραγκάκι (Περὶ «Δακνόντων ζώων», σ. 593) ὁ ἅγιος Τίτος «τοὺς ἐχάλασε τὸ φαρμάκι τῶν ἐρπετῶν».

Αὐτὸ ἐπιβάλλει νὰ μὴ στηρίζη κανεὶς κρίσεις καὶ συμπεράσματα, ἔστω καὶ ἐπικουρικά, γιὰ τὴν παρουσία καὶ δράση τοῦ Παύλου στὴν Κρήτη, πρὶν νὰ συνεξετασθῇ τὸ συναφὲς ὕλικὸ ἀπὸ τὰ ἄλλα νησιά.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα γιὰ τίς παραδόσεις ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν Παῦλο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ νησιά¹.

Ὁ περιηγητὴς Saint - Sauveur (τέλη 18ου αἰ.) ἀναφέρει γιὰ τοὺς Παξοὺς: «Si Paxo n' est point citée comme abondante en plantes salutaires, on prétent qu'elle jouit d' une exemption totale d' herbes venimeuses, et de tous insectes et reptiles hideux et dangereux. On y a, dit - on, porté plusieurs fois, et y on toujours péri. Les habitants débitent à ce syjet un conte d' une ancienne tradition. A l' abri des serpents (bienfait de l' apôtre Saint Paul), notre île, disent-ils, est le remède le plus assuré pour les habitants de Saint - Maure contre leurs morsures: Ils n' ont pas même besoin de quitter leur patrie; il suffit que de dessus une hauteur ils jettent les yeux sur Paxo, et ils sont guéris»².

Σύμφωνα μὲ ἄλλες, νεώτερες, παραδόσεις ἀπὸ τοὺς Παξοὺς, τὸ ἀκίνδυνο τῶν φιδιῶν τοῦ νησιοῦ ὀφείλεται στὴ μεθυστὴ τοῦ Παύλου Γάϊο ἢ στοὺς Ἀποστόλους γενικά. Συγκεκριμένα τὰ φίδια τοῦ νησιοῦ ἀπὸ αἱ - Γάϊος τὰ βλόγησε καὶ δὲν δαγκώνουνε ποτέ³. Ἐξ ἄλλου (κατανοεῖς λειτουργία τσ' ἁγίου) Ἀποστόλου καὶ ὅταν ἀπολύση, γυρεύουνε ἀπὸ τὸν παπὰ χῶμα τσ' Ἀγιά Τράπεζας καὶ τὸ λειώνει μὲ νερό καὶ τὸ πίνει ὁ καθένας, γιὰ νὰ μὴ τοῦ πιάνη τὸ φίδι (= δάγκωμα, δηλητήριο)⁴ καὶ γενικά τὰ φίδια εἶναι ἀβλαβή ὕστερα ἀπὸ ἐπιταγὴ τῶν Ἀποστόλων. Ἐὰν κανεὶς φέρη χῶμα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Γάϊου, ποὺ κήρυξε καὶ ἀπέθανε στοὺς Παξοὺς, καὶ τὸ πιῇ διαλυμένο σὲ νερό, δὲν κινδυνεύει ἀπὸ τὰ φίδια⁵.

1. Ὁ ἀνώνυμος Ἑλληνας μεταφραστὴς τοῦ περιηγητῆ Buondelmonti (Legrand, σ. 77, στ. 28-31, ἀρχὲς 15ου αἰ.) γράφει γιὰ τὴ Μυτιλήνη: «Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος ἀπὸ Συρίας ἐρχόμενος εἰς αὐτὴν τὸν τῆς θαλάσσης ἐξέφυγε κλύδωνα· ἔνθα τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν διδάσκων, ὅφιν μέγιστον ἀπέκτεινε καὶ πολλοὺς ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν ἐπεσπάσατο». Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι γίνεται λόγος ἐδῶ καὶ γιὰ τὸν Παῦλο καὶ γιὰ νησί, ἡ παράδοση ἀνήκει μᾶλλον σὲ εἰδικώτερο κύκλο παραδόσεων, γνωστὸν στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα καὶ στὴ λαϊκὴ παράδοση γενικώτερα, ὅπως φαίνεται καὶ παρακάτω (σ. 36).

2. André Grasset Saint-Sauver, Voyage historique, littéraire et pittoresque dans les îles et possessions ci-devant vénitiennes du Levant 2, σ. 223. Πρβλ. καὶ Κυριακοῦ Σιμοπούλου, Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα 1700-1800, 2, 1973, σ. 529.

3. ΚΛ, χφ. 2250, σ. 252 (Παξοί, 1957).

4. Ὁ. π., σ. 18.

5. Βλ. Δημ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Παξοὺς, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖο 9-10 (1955-57), σ. 419. Μιὰ παράδοση ἀναφέρεται ἀκόμη ἀπὸ τὸν Λουκάτο (ΚΛ, χφ.

Ἐκτὸς ὁμῶς ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ τοὺς μαθητὲς του καὶ ἄλλοι ἅγιοι ὅπως εἵπαμε, θεωροῦνται διώκτες τῶν φιδιῶν ἀπὸ μερικὰ νησιά, σύμφωνα μὲ σχετικὲς παραδόσεις γι' αὐτούς.

Ἡ παλαιότερη παράδοση ποὺ γνωρίζω ἀναφέρεται στὸ βίο τοῦ ἁγίου Ἰωαννικίου († 846), ὁ ὁποῖος ἔφυγε τελικὰ ἀπὸ τὴ Βιθυνία, γιὰ νὰ ζήσει ἐρημικὰ στὸν Ὀλυμπο. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρονται στὸ βίο του, ὅπως ἔχει συντεθῇ ἀπὸ τὸν Συμεῶν τὸ Μεταφραστή, ὁ ἅγιος «τῇ Θάσῳ προσώρμησεν. Οἱ ἐν ἐκείνῃ τοίνυν τὸν μονήρῃ βίον ἀνηρεμένοι, καὶ οἱ πρόσκοικοι πάντες δεινῶς τῷ πλήθει τῶν ἐν αὐτῇ ὄφρων ἠνωχλοῦντο. Ἐπέπληστο γὰρ τούτων ἡ νῆσος, οὐ μικρὰν τινα τοῖς οἰκήτορσι τὴν ἐξ αὐτῶν βλάβην παρεχομένη. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἅγιος αὐτῇ ἐπεδήμει, ἤκουσι πρὸς αὐτὸν πᾶν ὅσον ὥκει τὴν νῆσον, καὶ ἰκέται προσπίπτουσι, καὶ βοηθὸν αὐτοῖς αἰτοῦνται γενέσθαι, καὶ δέονται ἀπαλλάξαι τούτους ὡς δυνατόν τῆς ἀπὸ τῶν ὄφρων λύμης. Καὶ ὁ μὲν ἔλεον αὐτῶν λαμβάνει τῆς συμφορᾶς, καὶ ὥσπερ τινὰ κατὰ τῶν ὄφρων ἐπαιρόμενα βέλη ἀφήσι τὰς εὐχάς. Οἱ δὲ εὐθὺς τῶν ἰδίων ἐξέρπουσι χηραμῶν, καὶ τὴν νῆσον ἀπολιπόντες κατὰ τοῦ βοῦθου τῆς θαλάσσης ἑαυτοὺς βάλλουσιν»¹.

Σὲ ἓνα ἄλλο παλαιὸ βίο τοῦ ἁγίου, ποὺ ἔχει συντεθῇ ἀπὸ κάποιον Σάββα, μοναχό, ὑπάρχει ἡ παραπάνω παράδοση σὲ ἐνδιαφέρουσα παραλλαγή. Κατὰ τὴν παραλλαγή αὐτὴ, ὅταν ὁ ἅγιος ἔφθασε στὴ Θάσσο, ἐν παύσῳ ἀνέστη ἀπὸ ταύτης κοίμηται Δανιὴλ σὺν πάσῃ τῇ ἀδελφότητι, καὶ κίττει αὐτοὺς πρὸς τοὺς πόδας εὐχὴν ἐξαιτούμενος θεοκλήτον τάχα τὴν αὐτοκλήτον αὐτοῦ ἔλυσιν λογισάμενος γεγενῆσθαι διὰ τὸν ἐπικείμενον αὐτοῖς πειρασμὸν ὑπὸ τοῦ οἰκούντος ἐκεῖ δράκοντος καὶ ὄφρων, καὶ ἀφανίσαι αὐτὸν ταῦτα καθικετεύει... πρὸς τὸ σπήλαιον αὐτὸς τοῦ δράκοντος ἐρχεται, καὶ ἐν αὐτῷ κατ' αὐτοῦ τοῖς τῆς προσευχῆς αὐτοῦ βέλεσιν ἀνθοπλίζεται. Ὡστερ μὴ φέρων τὸν ἐμπρησμὸν ὁ θῆρ εἰς τέλος ἐλιγμοῖς βιαίοις καὶ πλείστοις ἑαυτὸν συστρεφάμενος, καὶ συρρίγμασιν ἀσήμοις περιθροοῦμενος, λίαν πρωτὶ πάντων ὀρώντων ἔβαλεν ἑαυτὸν ἐν τῇ λίμνῃ καὶ πλοίου δίκην νηχόμενος, σὺν πλήθει τῶν ἄλλων ὄφρων

2250, σ. 352-353) ἡ ἀκόλουθη: «Μέσα 'ς τὸ' αἰ-Ποστόλοι ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἁγία Τράπεζα λένε ὅπως ἔχουνε φίδια κλεισμένα σὲ δυὸ πηγάδια. Δὲν ἀποφασίζουσε νὰ τ' ἀνοίξουνε ποτέ. Σκιάζονται. Ἔνα εἶναι μὲ φίδια κι ἄλλο μὲ λεφτά. Δὲν ξέρουνε ποῖο εἶν' ἀπὸ τὰ δύο μὲ λεφτά κ' ἔτσι τ' ἀφίνουσε». Ἡ παράδοση αὕτη εἶναι ὅμως εὐρύτερα γνωστὴ καὶ ὅπωςδὴποτε φαινομενικὰ μόνον σχετικὴ μὲ τίς προηγούμενες.

1. Migne, PG 116, στ. 69. Τὸν βίο ἀπλοποιημένο ἔχει καταχωρίσει στὸ Νέο Παράδεισο ὁ Ἀγάπιος Λάνδος (Νέος Παράδεισος, ἦτοι λόγοι διάφοροι καὶ βίοι ἁγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον μεταφρασθέντες μὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νεωστὶ δὲ τυπωθέντες εἰς κοινὴν τῶν Ὀρθοδόξων ὠφέλειαν, μετὰ τοῦ προσήκοντος πίνακος. Ἐνετίησιν 1790, σ. 152 - 164. Ἡ παράδοση, σ. 161).

πρὸς τῇ κατὰ νότον κειμένη ξηρᾷ καὶ τοῖς παρακειμένοις ταύτῃ ὄρεσιν ἐξιὼν ἤφαν-
τώθη»¹.

Σὲ τρίτο τέλος παλαιὸ βίο τοῦ ἁγίου, ποῦ ἔχει συντεθῇ ἀπὸ κάποιο μοναχὸ
Πέτρο, ἀναφέρεται ὅτι «ἦν γὰρ ἐν τινι μέρει τοῦ νησίου κατοικῶν δράκων φοβερώ-
τατος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν νῆσον πλήθος εἶναι ἀναριθμήτων ὄφεων»,
τελικά ὅμως γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Θάσου μόνον ἀπὸ τὸν δράκοντα:
«Ὡς δ' ἤσθετο ὁ δράκων τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου, ἤρξατο στεροτέραις συστρο-
φαῖς καὶ βιαίοις συρίγμασι πάντα δονεῖν τὰ ἐκεῖσε· περὶ δὲ τὸ αὖγος τῆς ἡμέρας,
ἀνισχύοντος ἤδη τοῦ ἡλίου, ὡς ὑπὸ πυρὸς ἐλαυνόμενος, πάντων θεωρούντων, ἔβαλεν
ἑαυτὸν ἐν τῇ λίμνῃ, καὶ ταύτην διαπεράσας πρὸς τὴν ἡπειρον γενόμενος ἄφαντος
γέγονεν»².

Διώκτης τῶν φιδιῶν στὴν Ἀστυπάλαια θεωρεῖται σήμερα ὁ ἅγιος Ἀνθιμος,
ιδρυτὴς τὸν 18ο αἰ. μοναστηριοῦ ἀνδρῶν στὸ Καστελλόριζο καὶ γυναικῶν στὴν
Ἀστυπάλαια³.

Κατὰ μία παράδοση ἡ μὴ ὑπαρξὴ φιδιῶν καὶ ἄλλων ἐρπετῶν στὸ νησί ὀφείλε-
ται σὲ σχετικὴ κατάρρα τοῦ ἁγίου⁴. Πρὸ συνειρημένου «στὸν παλιὸ καιρὸ ἦταν ἓνας
Τοῦρκος καὶ ἓνας Ἀστροπαλιὰς καὶ οἱ δύο καπετάνιοι. Ἐβάρε στοίσημα ὁ Ἀστρο-
παλιὴς καπετάνιος μὲ τὸν Τοῦρκο καπετάνιο, πῶς δὲν ζοῦνε οἱ ὄφιδες στὸ νησί,
γιατὶ ἓνας παλαιὸς ἅγιος, ὁ Ἀνθιμος, κατάρτισθε νὰ μὴν ὑπάρχῃ ὄφις πάνω στὴν
Ἀστυπάλαια καὶ ὄφιδες νὰ εἶναι οἱ ἀνθρώποι, ὅπως τσ' εἶναι. Λοιπὸν ὁ Τοῦρκος ἐν
τὸ πίστεψε τσαὶ βάλαν τὸ στοίσημα τσ' ἤφερε μιὰ κάσα ὄφιδες ἀπὸ τὸ Πετρούμι
(Ἀλικαρνασσός). Ἀμα τσ' ἤβγαλε ὅζω στὸν ἄμμο ἐντὸς ἐψοφήσανε οὐλτσσι (=ῥοιοι)»⁵.

Κατὰ παραλλαγὴ τῆς διηγήσεως «Στὴν Ἀστροπαλιὰ δὲν ἔχει φίδια, γιατί
εἶναι ὁ ἅγιος Ἀνθιμος. Ἐκεῖ ἓνα καίκι μιὰ φορὰ ἔφερε ξύλα ἀπὸ ἓνα ἄλλο μέρος καὶ
κάτω ἀπὸ ἓνα ξύλο εἶχε ἓνα φίδι καὶ μόλις βγάλαν ὅζω τὸ ξύλο, ἔπεσε κάτω ψόφιο»⁶.

Σύμφωνα μὲ ἄλλη παράδοση «γιατὶ τὰ φίδια καὶ ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωσε τὴ χάρη

1. ActaSS Novembris II, 1, Bruxellis 1894, σ. 360-361.

2. "Ο. π., σ. 405-406.

3. Βλ. Ἀχιλλέως Διαματάρρα, Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐν Μεγίστῃ μονῆς τοῦ
ἁγίου Γεωργίου, Δελτ. Ἰστ. Ἑθν. Ἑταιρ. 5 (1896-1900), σ. 254-255.

4. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκης, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἀστυπάλαιαν, Ἑπετ.
Λαογρ. Ἀρχείου 9-10 (1955-57), σ. 410.

5. ΚΛ, χφ. 2248, σ. 158 (1957).

6. ΚΛ, χφ. 2892, σ. 401 (Νικεῖα Νισύρου, 1964).

(ένν. τοῦ ἁγίου Ἀνθίμου), ἐπεὶδὴ ἦταν καὶ τυφλὸς καὶ συνεχῶς εἶχε κίνδυνο, νὰ ἔχη τὴ δύναμη νὰ νεκράνη καὶ νὰ διώχνη τὰ ἐρπετά¹.

Κατ' ἄλλη πάλι παραλλαγή «ἐνα φίδι δάγκασε τὸν αἰ Ἀνθιμο καὶ αὐτὸς τὰ καταράστηκε καὶ ψοφῆσαν ὅλα. Ἐμειναν μόνο στὰ νησάκια τῆς Ἀστυπαλῆας, γιὰτὶ ὁ αἷς καταράστηκε μόνο ὅσα ἦταν ἐπάνω στὸ νησί τῆς Ἀστυπαλῆας. Γι' αὐτὸ ὑπάρχουν ἄφθονα ἄλλοῦ, αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ βλάψουν τὸν ἄνθρωπο, ἅμα εἶναι τὸ κόνισμα τοῦ αἰ Ἀνθιμου»².

Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη διήγηση, τὰ φίδια ἐξαφανίσθηκαν ἀπὸ τὸ νησί ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Ἰωάννη τοῦ Εὐαγγελιστῆ. Ἡ παράδοση αὕτῃ ἀναφέρει εἰδικώτερα ὅτι σὲ σπήλαιο τοῦ νησιοῦ, ὀνομαζόμενο «δρακοντόσπηλιο», ὑπάρχουν ἐπάνω σὲ σταλαγμίτη λίθο αὐλάκια, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἔχουν προέλθει ἀπὸ πέλμα δράκοντα, πού κατοικοῦσε παλαιότερα μέσα στὸ σπήλαιο. Αὐτὸς ἔκανε ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν πλοίων, πού παρέπλεαν τὶς ἀκτὲς τοῦ νησιοῦ καὶ κατέτρωγε τὰ πληρώματά των, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τοιμνίων τοῦ νησιοῦ, τὰ ὁποῖα κατασπάραζε. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀστυπάλαιας ἔλθαν σὲ ἀπόγνωση καὶ μπροστὰ στὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἐγκαταλείψουν τελείως τὸ νησί ἀπευθύνθηκαν στὸν Ἀπόστολο καὶ Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη στὴν Πάτμο μὲ τὴ παραίτηση νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν κίνδυνο. Αὐτὸς ὅμως μὴ μπορώντας ἀπὸ τὰ γεράσια νὰ μετακινήθῃ, ἀπέστειλε στὴν Ἀστυπάλαια ἕνα ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του. Ὁ τελευταῖος διάταξε τοὺς κατοίκους νὰ συγκεντρώσουν ξύλα καὶ φρύγανα. Ὁ ἄγιος ἐφανίσθηκε. Τὸν ἀκολουθοῦσε δαγκώνοντας τὸ ραβδί του ὁ δράκοντας, τὸν ὅποιο ἀκολουθοῦσαν τὰ φίδια καὶ οἱ σκορπιοὶ καὶ κάθε δηλητηριῶδες ἐρπετὸ καὶ ἔντομο πού ὑπῆρχε στὸ νησί. Κατὰ προτροπὴ πάλι τοῦ ἁγίου οἱ κάτοικοι τῆς Ἀστυπάλαιας ἔβαλαν φωτιά στὸ σωρὸ τῶν ξύλων καὶ φρυγάνων καὶ ἐπάνω στὴν πυρὰ αὕτῃ ρίχθηκαν μὲ προσταγὴ του καὶ ὁ δράκοντας καὶ τὰ λοιπὰ φίδια καὶ οἱ σκορπιοί. Ἀπὸ τότε κανένα ἀπὸ τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει στὸ νησί³.

Κατὰ παράδοση τέλος ἀπὸ τὴ Σύμη γιὰ τὸν ἅγιο πάλι Ἀνθιμο, ἡ ὁποία ὅμως φαίνεται ὅτι ἔχει διαπλασθῇ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν παραδόσεων τῆς Ἀστυπάλαιας «Ὁ αἷς Ἀνθιμος εἶναι ἀόμματος καὶ τοῦ ὅδωσέ ὁ Θεὸς τὴ χάρη νὰ κάμνη

1. Ἀ ν ν η ς Π α π α μ ι χ ἄ λ, Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Σύμης καὶ Χίου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 15-16 (1962-63), σ. 39.

2. Ὁ. π. Πρβλ. καὶ Χ α ρ α λ. Δ η μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, Τὰ «τραγούδια τῆς τούρνας» ἐξ Ἀστυπαλῆας Δωδεκανήσου, Ἑλληνικὴ Ψυχὴ, Λαογραφικὴ Ἐπιθεώρηση 2, τευχ. 40 (1972), σ. 34-35.

3. Βλ. ἄρθρ. «Ἀστυπάλαια, ἐχθρὰ τοῖς ὕφεσι» στὸ περ. Φωνὴ τῆς Δωδεκανήσου 1, τευχ. 9 (Ἀθῆναι 1923), σ. 4-5.

τὰ έρπετά νά μή δακοῦν, γιατί αὐτοῦς ἔτσι ὅπως ἦταν ἀόμματος τὸν δακοῦσαν τὰ έρπετά. Γι αὐτὸ κι ὁ Θεὸς τοῦ ὤωσε τὸ χάρισμα νά κάμνη τὰ έρπετά νά μή δακοῦν. "Οπου ἔχει έρπετά, βάτζουνε τὸ κονισματάκι τοῦ αἰ "Ανθιμου καὶ δέν δακοῦν»¹.

Πολὺ ἐνδιαφέρουσες σχετικὲς εἰδήσεις ἔχομε ἀπὸ τὰ Ψαρά. «Στὰ Ψαρά ἄγρια ζῶα, δηλ. ἀλεποῦδες, κουνάβια, δέν ὑπάρχουν οὔτε καὶ έρπετά. Γιὰ τὰ φίδια πολλὰ διηγοῦνται οἱ γεροντότεροι. Ἡ προφορικὴ παράδοση ἔχει διασώσει, ὅτι τὸ νησι ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰ φίδια διὰ θαύματος. Ἐὰν δὲ τυχὸν μὲ τίς κουφάλες τῶν δένδρων, ποὺ τὸ κύμα ἀποβάλλει εἰς Ψαρά, μεταφερθοῦν φίδια, αὐτὰ δέν μποροῦν νά ζήσουν, ἀλλὰ φοφοῦν εὐθὺς ὡς ἀποβιβασθοῦν στὴ ξηρά.

Ἵπῃρχαν, λέγουν οἱ γεροντότεροι, πολλὰ φίδια, ποὺ κάποτε, ὅταν ἓνας παπᾶς πῆγε νά λειτουργήσῃ σ' ἓνα ἐξωκλήσι Ἀγία Κιουρά (Ἀγία Ματρῶνα), ἀντελήφθη ἓνα φίδι μέσα στὸ Δισκοπότηρο. Τὸ κατηράσθη τότε καὶ ἔκτοτε, ὡς διὰ μαγείας, ἐξηφανίσθησαν.

Πολλοὶ ξένοι, ποὺ ἐπισκέπτονται τὰ Ψαρά, παίρνουν χῶμα ἀπὸ τὸ ἀναφερόμενον ἐξωκλήσι, τὸν «φιδόλακκον», καὶ τὸ μεταφέρουν σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπου παραδόξως ἐξαφανίζονται τὰ φίδια ἀπὸ τὰ σπύτια, στὰ ὁποῖα τὸ τοποθετοῦν ἢ τὸ σκορποῦν. Τρῦτο τὸ διεπίστωσε καὶ ὁ γράφων τίς γραμμὲς αὐτέα. Ἀφ' ὅτου ἐποθεύθησε στὶς πέντε σάρες γωνιὲς τοῦ πατρικοῦ του σπιτιοῦ τὸ φιδόχωμα, φίδι δέν ἐνεφανίσθη. "Οταν κατόπιν ἐπεσκευάσθη καὶ τὸ φιδόχωμα ἐσκορπίσθη, ἤρχισαν πάλιν νά ἐμφανίζονται τὰ φίδια»².

Προστάτης ἀπὸ τὰ φίδια τῶν κατοίκων τοῦ μικροῦ νησιοῦ τοῦ Ἰονίου πελάγους Καστοῦ θεωρεῖται ὁ ἅγιος Ἰωάννης (24 Ἰουν.). «Λένε πῶς τὰ φίδια στὸν Καστὸ δέν ἔχουν δηλητήριο καὶ γι' αὐτὸ, ἂν σὲ δαγκάσουν, δέν παθαίνεις τίποτε. Αὐτὸ τὸ ἀποδίδουν στὸν «ἄγιο»³.

Κατὰ παράδοση ἀπὸ τὴν Ἰκαρία σὲ κάποια τοποθεσία τοῦ νησιοῦ «δὲν δαγκῶνουν οἱ σκορπιοὶ καὶ τὰ φίδια. Λένε πῶς αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, ποὺ βρίσκεται ἐδῶ στὴν τοποθεσία Μόρσακας κάτω ἀπὸ τὸ Φύτρον ὁρος»⁴.

Ἡ παράδοση τέλος ἀναφέρει ὅτι ἡ Κύπρος ἐρημώθηκε καὶ κατόπιν γέμισε μὲ φαρμακερὰ φίδια. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή της στὸ νησι ἡ ἁγία Ἐλένη «προχωρώντας

1. Βλ. "Αννης Παπαμιχαήλ, ὁ. π., σ. 37, ἀρ. 3.

2. Δ η μ. Γ ρ. Σ π α ν ο ὡ, Ψαριανὴ λαογραφία, Ἀθῆναι 1962, σ. 76.

3. Μενελάου Καραμεσίνη, "Αη-Γιάννης Καστοῦ, Ἑλληνικὴ Ψυχὴ, ὁ. π. 2, τευχ. 40 (1972), σ. 63.

4. ΚΛ, χφ. 2449, σ. 20 (1962).

κατὰ τὸ Σταυροβούνι, βρῆκε τρομερές δυσκολίες. Σκέφτηκε τότε νὰ βάλῃ φωτιά, νὰ καοῦν οἱ θάμνοι καὶ τὰ ἀγριόδεντρα, γιὰ νὰ καοῦν μαζί καὶ τὰ φίδια... Ἔτσι μπόρεσε νὰ προχωρήσῃ ὡς τὸ Σταυροβούνι¹.

Τὰ εἰδικώτερα θεματικὰ στοιχεῖα τῶν παραδόσεων, ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν, ὅσα τουλάχιστον ἀναφέρονται, γιατί σὲ πολλές παραδόσεις λείπουν οἱ σχετικὲς λεπτομέρειες, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Α'. Στὰ νησιὰ Κρήτη, Παξούς, Θάσο, Ἀστυπάλαια, Ἰκαρία, Ψαρά, Καστὸ καὶ Κύπρο δὲν ὑπάρχουν δηλητηριώδη ἔρπετά, θηρία ἢ ἄλλα ἄγρια καὶ ἐπικίνδυνα ζῶα (λύκοι, ἀρκουδες, κλπ.), τὰ ὁποῖα κάποτε ζοῦσαν σ' αὐτὰ σὲ ἀφθονία καὶ ἀποτελοῦσαν ἄλυτο πρόβλημα γιὰ τοὺς κατοίκους.

Β'. Ἀπὸ τὴ μάστιγα αὐτὴ ἀπαλλάχθηκαν τὰ νησιὰ ἀπὸ τὸν Ἀποστόλο Παῦλο (Κρήτη [4 παραδ.], Παξοί), τοὺς μαθητές του Τίτο (Κρήτη), Γάιο (Παξοί), μαθητὴ τοῦ Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη (Ἀστυπάλαια), τοὺς Ἀποστόλους γενικὰ (Παξοί), τὸ Χριστὸ (Κρήτη), τὸν ἅγιον Ἰωαννίκιο (Θάσος), τὸ ἅγιον Ἀνθιμο (Ἀστυπάλαια), τὸν ἅγιον Παντελεήμονα (Ἰκαρία), τὸν ἅγιον Ἰωάννη (Καστός), ἕνα ἱερέα (Ψαρά) καὶ τὴν ἁγία Ἑλένη (Κύπρος).

Γ'. Οἱ παραπάνω ἅγιοι βρίσκονται στὰ νησιὰ: 1. τυχαῖα ἢ ἐνεκα² θαλασσοταραχῆς (Παῦλος, Τίτος [Κρήτη], Γάιος, Ἀπόστολοι [Παξοί], ἅγιος Ἰωαννίκιος [Θάσος], ἁγία Ἑλένη [Κύπρος] κλπ.) 2. ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ πρόσκληση τῶν κατοίκων, γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ φίδια κλπ. (Παῦλος [Κρήτη], μαθητὴς Ἰωάννη τοῦ Εὐαγγελιστῆ [Ἀστυπάλαια]).

Δ'. Οἱ ἅγιοι ἀπαλλάσσουν τὰ νησιὰ ἀπὸ τὰ φίδια, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἴδιοι δαγκώνονται ἀπὸ αὐτὰ (Παῦλος [Κρήτη], Ἀνθιμος [Ἀστυπάλαια]), ἐπειδὴ ἐξ αἰτίας τῶν φιδιῶν δυσχεραίνεται ἡ πορεία των (ἁγία Ἑλένη [Κύπρος]) ἢ ἀπλῶς, γιὰ νὰ εὐεργετήσουν τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν.

1. Νεάρχου Κληρίδης, Μοναστήρια στὴν Κύπρο. Θρύλοι καὶ παραδόσεις², Λευκωσία 1958, σ. 34. Πρβλ. τοῦ ἴδιου, Ἡ ἁγία Ἑλένη στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ στὴν Κύπρο, Λευκωσία 1958, σ. 13-14 καὶ σ. 21. Γενικώτερα βλ. τὴ μελέτη μου: Ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἁγίας Ἑλένης εἰς τὴν Κύπρον, Κυπριακὸς Λόγος 12 (1980), σ. 256 κέξ. Ἄς σημειωθῇ ὅτι σφραγίδα τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ χρησιμοποιεῖται ἐναντίον τῶν δηγμάτων τῶν φιδιῶν (βλ. Κυπριανάριον, 1913 [φωτ. ἀνατ. 1978], σ. 29 [ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ ἱατροῦ Γεωργίου Ι. Σπανοπούλου] καὶ Ν. Γ. Κυριαζή, Δημῶδες κυπριακὴ ἱατρική, Κυπριακὰ Χρονικά 4 [1926], σ. 28), πιστεύεται ὅτι ἀποδιώχνει τοὺς σκορπιούς (Κύπρου Χρυσάνθη, Θηριακὰ τῆς Κύπρου, Κυπριακὰ Σπουδαί 4 [1940], σ. 41. Βλ. καὶ σ. 45, ὅπου γηθεῖα πρὸς θεραπεία ὀφιοδῆκτων μὲ ἀναφορὰ στὸν ἅγιον Λουκᾶ, ἢ ὁποῖα ὁμοῦς χρησιμοποιεῖται εὐρύτερα, ὅπως φαίνεται (βλ. Armand Delatte, Anecdota Atheniensia 1, 1927, σ. 83).

Ε'. Τα φίδια εξαφανίζονται ή γίνονται ακίνδυνα: 1. ύστερα από σχετική προσευχή, εύχή, εύλογία, ή κατάρα του αγίου (Παῦλος, Χριστός [Κρήτη], Ἰωαννίκιος [Θάσος], Ἀνθίμος [Ἀστυπάλαια], ἱερέας [Ψάρα]) 2. ύστερα από συμβουλή τῶν αγίων στους κατοίκους νὰ πυρπολήσουν τὰ δάση, ὅπου βρίσκονται τὰ φίδια (Παῦλος [Κρήτη], ἀγία Ἐλένη [Κύπρος]) 3. ύστερα από κατάκαυσή των κατὰ τρόπο θαυμαστό από τοὺς αγίους ἐπάνω σὲ σωρὸ ἀπὸ ξύλα καὶ φρύγανα (μαθητὴς Ἰωάννη [Ἀστυπάλαια]).

Σ'. Μετὰ ἀπὸ τὴν παρέμβαση τῶν αγίων φίδια ἢ θηρία δὲν μποροῦν πλέον νὰ ζήσουν στὰ νησιά, καὶ ἂν μεταφερθοῦν σ' αὐτά, πεθαίνουν, ἢ ὅσα ἀκόμη ὑπάρχουν, ἔχουν γίνεи ἀκίνδυνα (τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν παραδόσεων).

Ζ'. Τὸ χῶμα μερικῶν νησιῶν, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ των ἀπὸ τὰ φίδια, χρησιμοποιεῖται ὡς ἀντίδοτο κατὰ τοῦ δηλητηρίου τῶν φιδιῶν (Παξοί, Ψάρα). Οἱ θηριόδηκτοι θεραπεύονται, καὶ ἂν στρέψουν μόνο τὰ μάτια των πρὸς τὸ νησί, πού εὐεργέτησαν οἱ ἅγιοι (Παξοί).

Συναφεῖς πρὸς τὶς ἐλληνικὲς παραδόσεις ὑπάρχουν, ὅπως εἶπαμε, ἀρκετὲς καὶ στοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς. Οἱ παραδόσεις αὐτὲς ἀναφέρονται ἐπίσης στὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ἀλλὰ καὶ σὲ αγίους τῆς Δυτικῆς Ἑκκλησίας. Τὰ εἰδικώτερα θέματα των καὶ ἡ δομὴ των γενικὰ εἶναι συναφῇ μὲ τὰ θέματα καὶ τὴ δομὴ τῶν νεοελληνικῶν παραδόσεων.

Παραθέτω ἐδῶ μερικὲς μόνο ἀπὸ τὶς παραδόσεις αὐτές, γιατί τὸ σχετικὸ ὕλικὸ ἔχει ἤδη συγκεντρωθῇ σὲ μελέτες ξένων ἐρευνητῶν¹.

Ὁ ἅγιος Hilaire τοῦ Poitiers, ὅταν κάποτε ἔφθασε στὸ νησι Gallinarie τῆς Ἰταλικῆς Ριβιέρας, τὸ βρῆκε γεμάτο ἀπὸ φίδια. Τὰ φίδια εξαφανίσθηκαν μόλις πηλίσασε ὁ ἅγιος. Αὐτὸς ἐμπηξε στὸ μέσο τοῦ νησιοῦ ξύλινο στῦλο καὶ διέταξε τὰ φίδια νὰ μὴ περάσουν πιά τὸ ὄριο αὐτό.

Ὁ ἅγιος Ὁνοράτος χρησιμοποίησε ἓνα πιὸ δραστικὸ μέσο. Ὅταν ἔφθασε σὲ νησί τῆς γαλλικῆς Ριβιέρας καὶ τὸ βρῆκε γεμάτο ἀπὸ φαρμακερὰ φίδια, ἐπικατέστηκε τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅποτε ἡ θάλασσα πλημμύρισε τὸ νησι καὶ ἐπνίξε

1. Βλ. κυρίως: Alexander H. Krappe, St. Patrick and the snakes, Tradition, Studies in ancient and medieval history, thought and religion, 5 (1947), σ. 323 κέξ.· Alfons A. Barb, Der Heilige und die Schlangen, Mitteilung der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 82 (1953), σ. 1 κέξ. καὶ Robert Wildhaber, Beda Venerabilis and the snakes, Folklore Today, τμ. τόμος Dorson, 1976, σ. 497 κέξ.

τά φίδια. "Όταν υποχώρησαν τὰ νερά, ἱδρυσε ἐκεῖ τὸ μοναστήρι του. Ἀπὸ τότε δὲν ὑπάρχουν στὸ νησί ἐρπετὰ οὔτε ἄλλα δηλητηριώδη ζῶα.

Ἄγιος Maudés ζήτησε ἀπὸ τὸ Θεὸ ὡς ἰδιαίτερη χάρη, ἡ γῆ τοῦ νησιοῦ Maudés στὴ βόρεια ἀκτὴ τῆς Βρεττανίας νὰ ἔχη τὸ προνόμιο νὰ εἶναι στὸ διηνεκὲς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ φίδια. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἔλλειψη αὐτῶν τῶν ζώων ἀπὸ τὸ νησί καὶ τὸ ὅτι λίγο χῶμα τοῦ τόπου, ἀρκεῖ, γιὰ νὰ τὰ σκοτώσῃ¹.

Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παράδοση γιὰ τὸν ἅγιο Πατρίκιο, ποὺ ἀπάλλαξε τὴν Ἰρλανδία ἀπὸ τὰ ἐρπετὰ καὶ τὰ φαρμακερὰ φίδια. Οὔτε ἐρπετὰ ὑπάρχουν ἀπὸ τότε στὸ νησί οὔτε δηλητηριώδη φίδια μποροῦν νὰ ζήσουν ἐκεῖ. Γιατὶ καὶ μόνο ἡ ὁσμὴ τοῦ ἀέρα τῆς γῆς θανατῶνει κάθε ἐρπετό, ποὺ θὰ πλησιάσῃ τὸ νησί. Ἐπίσης ὅλα τὰ πράγματα στὸ νησί εἶναι ἀντίδοτα στὸ δηλητήριο τῶν φιδιῶν.

Ἡ παράδοση αὐτὴ εἶναι γνωστὴ στὴν Ἰρλανδία ἀπὸ τὸ 731, ἀφοῦ περιλήφθηκε στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους τοῦ Beda Venerabilis. Ἀπὸ τότε μνημονεύεται σὲ δημοσιεύματα τοῦ 12ου καὶ 13ου αἰ. Τέλος περιλήφθηκε στὴν περίφημη *Legenda aurea* τοῦ Iacobus de Voragine, ποὺ γράφτηκε τὸ δεύτερο ἡμῖς τοῦ 13ου αἰ· στὴ λατινικὴ γλώσσα καὶ μεταφράστηκε σύντομα σὲ πολλές εὐρωπαϊκὲς γλώσσες. Ἐπειδὴ τὸ βιβλίον αὐτὸ διαβαζόταν εὐρύτατα ἀπὸ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, συνετέλεσε πολὺ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν διάδοση πολλῶν θεησκευτικῶν ἰδίως παραδόσεων², ὅπως ἡ παραπάνω, ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε καὶ σχετικὸς εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ ἁγίου³.

Γενικὰ τὸ ὕλικὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν παραδόσεων προέρχεται ἀπὸ νησιὰ τῆς δυτικῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τὴν Ἰρλανδία πρὸς βορρᾶ καὶ ἀκόμη βορειότερα. Σπανιώτατα προέρχονται οἱ παραδόσεις ἀπὸ χερσονήσους ἢ ὁπωσδήποτε ἀπομονωμένους τόπους καὶ ποτὲ ἀπὸ ἡπειρωτικὰ διαμερίσματα τῶν χωρῶν, στὶς ὁποῖες ἀνήκουν⁴. Σχετικὰ παρατηρεῖ πολὺ σύντομα ὁ Sébillot ὅτι νησιὰ εἶναι

1. Τὶς παραδόσεις αὐτὲς καθὼς καὶ ἄλλες γαλλικὲς βλ. στὸν Paul Sébillot, *Le folk-lore de France* 2, 1905, σ. 81-82· 3, 1906, σ. 262. Πρβλ. καὶ Robert Wildhaber, ὁ. π., σ. 500.

2. Βλ. Robert Wildhaber, ὁ. π., σ. 497-498.

3. Βλ. Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 13.

4. Ὁ περιγγητὴς Juan Ceverio de Vera, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴν Κρήτη τὸ 1595 ἐξετάζει συγκριτικὰ τὸ νησί μὲ τὶς Καναρίους νήσους καὶ ἀναφέρει ὅτι καὶ στὰ δύο δὲν ὑπάρχουν δηλητηριώδη ζῶα (βλ. στοῦ Ἑλ. Π. Λατὰκ ἡ, ὁ. π., σ. 65). Τὸ θέμα αὐτὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν νησιῶν (ἢ χερσονήσων) ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη ἐρπετὰ ὄχι ἀπὸ ἁγίους ἀλλὰ ἀπὸ εὐφρεῖς ἄνδρες ἢ γυναικὲς εἶναι διαδεδομένο στὰ δανικὰ νησιὰ (βλ. Chr. Blinkenberg, *Rhodische Ur-völker*, *Hermes* 50 [1915], σ. 290) κ. ἄ.

τὰ καταφύγια μερικῶν ἐπικινδύνων ζώων. Μερικά ἀπὸ αὐτὰ τὰ νησιά ἔχουν ἀπαλλοχθῆ ἀπὸ τὸν κίνδυνο κάτω ἀπὸ θαυμαστές συνθῆκες, ὑπάρχουν δὲ καὶ πολλά, ὅπου τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν¹.

Τὸ θέμα ὅμως ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐρμηνεία καὶ μάλιστα ἱστορική. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ μόνον τὸ σχετικὸ ὕλικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, τόσο τὸ σύγχρονο ὅσο καὶ τὸ προερχόμενον ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία, μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ποικιλία του —τὸ ὁποῖο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγνοοῦν οἱ ξένοι ἐρευνητές—μπορεῖ, ὅπως πιστεύω, νὰ τὸ δια φωτίσῃ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς νεοελληνικὲς παραδόσεις, πού ἔχουν ἤδη παρατεθῆ, τόσο τὰ ὀνόματα, πού ἔχουν καμμιά φορὰ ἀποδοθῆ σὲ μερικά νησιά, ὅσο καὶ συναφεῖς διηγήσεις, πού σχετίζονται μ' αὐτά, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ γιὰ τὶς ὑπάρχουσες σχετικὲς ἀντιλήψεις.

Συγκεκριμένα ἡ Τήνος, σύμφωνα μὲ μιὰ νεώτερη παράδοση, πού μπορεῖ νὰ ἀπηχῇ μιὰ ὅμοια ἀρχαία, λέγεται καὶ Φιδουῖσσα, «γιατ' εἶχε πολλὰ φίδια»². Τὸ νησι ἦταν ἀκατοίκητο «κ' εἶχε μεγάλα ρουμάνια καὶ πολλὰ θηρία...». Δύο βασιλόπουλα πού ἐξορίσθηκαν σ' αὐτὸ «ἠβάλαν φωτιά στὰ ρουμάνια, κι ὅσο καίγόνταν τὰ ρουμάνια, τὰ φίδια ἡσφυρίζαν κ' ἤφευγαν στὰ βουνά»³.

Φιδουῖσσα ἐπίσης, λέγεται μικρὸ νησι κοντὰ στὴν Ἀστυπάλαια⁴.

Ὁ τύπος Φιδονήσι εἶναι γνωστὸς ὡς τοπωνύμιον⁵ καὶ δηλώνει νησι γεμάτο ἀπὸ φίδια. Ἔτσι Φιδονήσια λέγονται δύο νησιά, πού βρίσκονται ἀνατολικά τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ μικροῦ νησιοῦ Διακόφτι τῶν Κυθῆρων⁶. Φιδονήσ', ὀνομάζεται τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ δύο νησιά, πού βρίσκεται στὸ στόμιον τοῦ ὅρμου τῆς Νέας Ἡρα-

1. Ὁ. π., σ. 81.

2. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, σ. 29, ἀρ. 44.

3. Ὁ. π., σ. 28-29, ἀρ. 44· 2, σ. 691-692.

4. Konstantin Amantos, Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen. Beitrag zur neugriechischen Ortsnamenforschung, München 1903, σ. 15 (= †Κωνσταντίνου Ι. Ἀμάντου, Γλωσσικὰ μελετήματα, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 22 [α' Ἀθηνᾶ, Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Σειρὰ διατριβῶν καὶ μελετημάτων 2]), πρβλ. καὶ Κέντρ. Συντ. Ἰστ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, γφ. 690α, σ. 142 (Ἐφιδουῖσα, ἡ), ὡς καὶ τὸ ἄρθρ. «Ἀστυπάλαια, ἐχθρὰ τοῖς ὄφεσι», β. π., σ. 4.

5. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 2, σ. 181.

6. Κωνστ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου - Γεωργίου Ι. Κριτσᾶ, Αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι, ἐν Ἀθήναις 1911, σ. 121. Πρβλ. καὶ σ. 116, καθὼς καὶ Κυθηρ. Ἐπετ. 1 (1909), σ. 8.

κλίτσας¹. Φιδονήσι ονομάζεται και τὸ νησί Λεύκη ἢ Λευκή ἢ Ἀχιλλέως νῆσος τῶν Ἀρχαίων².

Τέλος Φιδόνησα ὠνόμαζαν και τὰ νησιά Ὁθωνοὶ Κερκύρας. «Οἱ πειραταὶ ὅταν ἤρθαν ἐδῶ, εὐρήκανε τόσα φίδια, ποὺ δὲν μπορούσανε νὰ σταθοῦνε σὲ τσαντήρι»³.

Ὁ Buondelmonti, χρησιμοποιοῦντας πιθανῶς παλαιότερή του πηγή, παράγει τὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ τῶν Κυκλάδων Ἀνάφης (φέρεται μὲ τὸν τύπο Ἀναφίδς) ἀπὸ τὸ α στερητικὸ καὶ ὄφιν. «Πρὸς ἄρκτον καὶ ἡ καλουμένη Ἀναφίδς», γράφει, «νῆσός ἐστιν, ἥτις ἀπὸ τοῦ μὴ ἔχειν ὄφεις ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπωνυμίας, ἀπὸ τοῦ α στερητικοῦ μορίου δηλονότι καὶ τοῦ ὄφιν». Καὶ προσθέτει: «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐάν τις εἰς ταύτην ὄφιν κομίση τις, εὐθὺς θνήσκει· καὶ τὸ δὴ μέγιστον ὥς εἰ χοῦν κομίση τις ἐντεῦθεν ἀλλαχοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ κύκλον ποιήσας θήσῃ ἐντὸς ὄφιν, ἀπόλλυται εὐθὺς»⁴.

Ὁ ἴδιος περιηγητὴς γράφει γιὰ τὴν Κεφαλληνία: «Εὐρίσκονται δὲ καὶ ἀσπίδες ἐκεῖ πολλαί, ἐρπετὰ θανατηφόρα, ἅπερ αἰσθόμενα τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος θερμότητος, ὑπνώττουσι μετ' ἀνθρώπων, μηδὲν αὐτοὺς βλάπτοντα»⁵.

Τέλος ὁ Ἰταλὸς λόγιος Thomas Porcuch (β' ἡμισυ 16ου αἰ.) γράφει γιὰ τὴν Σκῦρον ὅτι εἶναι ὄφειν καὶ γεμάτη ἀπὸ δάση, ἀλλ' ἐρημὴ ἐνεκα τῆς πληθώρας τῶν ἀγρίων θηρίων. Ἡ μαρτυρία του ὅμως δὲν θεωρεῖται ἀξιόπιστη⁶.

Πλουσιώτατο εἶναι τὸ ἀντίστοιχο ὄνομα ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία. Ἔτσι

1. ΙΛ, χφ. 864, σ. 157 καὶ 124.

2. Μελετίου, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, β' ἐκδ. ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ, ἐν Βενετίᾳ, 1807, 2, σ. 59, Κωνστ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου - Γεωργίου Ι. Κριτσῆ, δ. π., σ. 58.

3. ΚΛ, χφ. 2344, σ. 467 (1960).

4. Buondelmonti (Legrand), σ. 59, ἀρ. 41. Στὸν περιηγητὴ παρατηρεῖται γενικώτερη τάση πρὸς ἐτυμολόγησιν τῶν ὀνομάτων τῶν νησιῶν (βλ. στὸ ἴδιο ἔργο σ. 5, 11, 13, 19, 23, 25, 35, 37, 76 κ. ἀ.). Κατὰ τὸν Δ η μ. Π. Π α σ χ ἄ λ η (ἄρθρ. Ἀνάφη, ΜΕΕ (Πυρσός) 4, στ. 618) «λέγεται ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς Ἀνάφης εἶναι τοιοῦτον, ὥστε δὲν ἔμπορουν νὰ ζήσουν ἐρπετά. Καὶ πράγματι εἶναι παρατηρημένον ὅτι εἰς τὴν Ἀνάφην δὲν ὑπάρχουν ὄφεις».

5. Ὁ. π., σ. 10, στ. 18-21.

6. Βλ. σχετικὰ Ξενοφώντας Ἀ. Ἀντωνιάδης, Ἡ Σκῦρος στοὺς περιηγητὰς καὶ γεωγράφους (1400-1900), Ἀθήνα 1977, σ. 57-58 (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, παράρτημα τοῦ ΚΑ' τόμου). Κατὰ προφορικὰς πληροφορίες μου ἀπὸ τοὺς Σκυριανοὺς βοσκούς Γ. καὶ Μαντζ. Φτούλη ὑπάρχουν στὴ Σκῦρον πολλὰ φίδια, τὰ ὅποια ὅμως δὲν εἶναι δηλητηριώδη... τὰ ἔχουν δέσει κάποια γριά ἢ κάποιοι ἄλλοι. Τὰ φίδια ὅμως ἔχουν λιγοστέψει, γιατί ἔχουν βάλει φωτιὰ στὰ δάση.

μερικά από τὰ ἑλληνικά νησιά προσέλαβαν τὴν ὀνομασία 'Οφιοῦσσα¹, κτθ., στὰ ἴδια δὲ νησιά ἢ καὶ σὲ ἄλλα περιφερόνταν διηγήσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ στὸ ἔδαφός των πολλῶν φιδιῶν. Συγκεκριμένα 'Οφιοῦσσα ὠνομάσθηκε:

1. 'Η Ρόδος, πρὶν μάλιστα πάρη τὸ σημερινό της ὄνομα², «διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὄφρων»³. "Ὅπως ἀναφέρει ὁ 'Ηρακλείδης ὁ Ποντικός, «'Ρόδον τὴν νῆσον τὸ παλαιὸν κεκρύφθαι λέγουσιν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἀναφανῆναι δὲ ὕστερον ξηρανθεῖσαν. 'Εκαλεῖτο δὲ 'Οφιοῦσσα διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνότων ὄφρων»⁴.

2. 'Η Τῆνος⁵. 'Αλλιῶς καὶ 'Οφιοέσσα, παραδιδόταν δὲ ὅτι οἱ ὄφεις τοῦ νησιοῦ «πικροὶ γίνονται», οἱ «σκορπίοι δεινοὶ» κτλ.⁶ 'Η ἔκφραση «Τήνια κακὰ» χρησιμοποιοῦνταν παροιμιακὰ «ἐπὶ τῶν ἄγαν δυσχερῶν» ὅτι ἐν Τήνῳ τῇ νήσῳ ὄφεις πικροὶ»⁷. «Τήνια» δὲ κατὰ τὸν 'ΗΣύχιο λεγόταν ἡ ἔχιδνα⁸.

3. 'Η Κύθνος⁹.

4. Τὸ νησί Formentera στὴ νότια ἀκτὴ τῆς 'Ισπανίας, ἡ μικρότερη ἀπὸ τίς δύο Πιτυ ὕσες¹⁰.

5. Μικρὸ νησί κοντὰ στὴν Κρήτη¹¹, πιθανῶς μπροστὰ ἀπὸ τὸν κόλπο Καλοὶ Λιμένες¹².

1. Βλ. κυρίως Pape Benseker, Wörterbuch der griechischen Eigennamen, 1884, λ. 'Οφίουσα, καθὼς καὶ τὰ ἐπὶ μένους ὀνόματα τῶν νησιῶν, Pauly-Wissowa, RE XVIII, 1 (1939), στ. 663-665, λ. Ophiussa, Ophiussa.

2. Σ τ ρ ά β., Γεωγρ. 14, 2, 7 (653 [σ. 912 Meineke]), Σ τ έ φ. Β υ ζ., λ. Ρόδος, Plin., Nat. hist. 5, 132 (Ian - Mayhoff), Εὐ σ τ α θ ί ο υ, 'Υπομνήματα εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν, στ. 504 (Bernhardy 1, σ. 197). Πρβλ. καὶ 'Υ γ ί ν., 'Αστρον. 2, 14.

3. 'Η σ ύ χ., λ. Ρόδος (Latte).

4. 'Η ρ α κ., Περὶ πολιτειῶν 33 (FHG 2,222, Müller). 'Ετσι ἀναφέρεται ἡ Ρόδος ἀπὸ διαφόρους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, "Ελληνες καὶ Λατίνους, ὅπως οἱ Εὐσέβιος, 'Ορόσιος, 'Ιερώνυμος, 'Αμμιανὸς Μαρκελλίνος καὶ Beda Venerabilis (βλ. Ioannis Meursi, ὁ. π., Rhodus, sive, De illius insulae, atque urbis, rebus memoratu dignis, σ. 4-5· πρβλ. καὶ Chr. Blinkenberg, ὁ. π., σ. 298).

5. Σ τ έ φ. Β υ ζ., λ. Τῆνος, Plin. Nat. hist. 4, 65.

6. Βλ. πρόχειρα στοῦ Ν. Γ. Π ο λ ί τ η, Παραδόσεις 2, σ. 691-692.

7. Βλ. Δ ι ο γ ε ν. III, 78, στὸ Corp. Paroem. Graec. (CPG) II, 49 μαζί με τίς σημειώσεις ἀπὸ τοὺς ἐκδότες Leutsch καὶ Schneidewin.

8. 'Η σ ύ χ., λ.

9. 'Α ρ ι σ τ ο τ., 'Αποσπ. 522 (Rose), Σ τ έ φ. Β υ ζ., λ. Κύθνος.

10. Σ τ ρ ά β., Γεωγρ. 3, 5, 1 (167 [σ. 227 Meineke]), Κ λ α υ δ. Π τ ο λ., Γεωγρα-φικῆς 'Υφηγήσεως 2, 6, 77 (Nobbe), Plin., Nat. hist. 3, 78.

11. Plin., Nat. hist. 4, 61.

12. Pauly-Wissowa, RE., ὁ. π., στ. 663.

6. Ἡ Χίος¹.

7. Νησί στήν Προποντίδα νότια τῆς Κυζίκου².

Ἡ Κύπρος ὠνομάσθηκε *Ophiusia arva*³ καί Ὀφιώδης⁴.

Ὀφιώδης ὠνομάσθηκε ἀκόμη ἀπό τοὺς ἀρχαίους νησί στήν Ἐρυθρὰ θάλασσα μάλιστα ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, ἣν ἡλευθέρωσε τῶν ἐρπετῶν ὁ βασιλεὺς, ἅμα καὶ διὰ τὰς φθορὰς τῶν προσορμιζομένων ἀνθρώπων τὰς ἐκ τῶν θηρίων⁵. Γιὰ τὸ ἴδιο νησί μᾶς παραδίδει ὁ Διόδωρος ὅτι (τὸ μὲν παλαιὸν ὑπῆρχε πλήρης παντοδαπῶν καὶ φοβερῶν ἐρπετῶν, ἀφ' ὧν καὶ ταύτης ἔτυχε τῆς προσηγορίας (ἐνν. Ὀφιώδης), ἐν δὲ τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν βασιλέων οὕτως ἐξημερώθη φιλοτίμως ὥστε μηδὲν ἔτι κατ' αὐτὴν ὀρεῖσθαι τῶν προὑπαρξάντων ζώων)⁶ Παρόμοια ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀγαθαρχίδης⁷.

Τέλος τὸ ὄνομα τῶν νησιῶν Ἐχινάδων ἔχει ἐτυμολογηθῇ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπὸ τοῦ ὅτι ἔχεις πολλοὶ εἰσιν ἐν αὐταῖς⁸, ὅπως ἀναφέρεται στὰ σχόλια στὸ Διονύσιο τὸν περιηγητὴ (τοῦ ἔζησε στοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἢ μετὰ τὸν Νέρωνα).

Ἀρκετὲς ἀκόμη εἰδήσεις (ὅχι ὀνομασίες) σχετικὲς μὲ τὸ θέμα μας ἀναφέρονται σὲ διάφορα νησιά, ὅπως ὑποδηλώθηκε, καὶ μάλιστα στήν Κρήτη. Γὰρ χωρὶς τῶν Ἀρχαίων γιὰ τὴν Κρήτη ποὺ παραθετεῖ καὶ ἐξετάζει ὁ Πλάταρχης στήν προαναφερθεῖσα μελέτη τοῦ, τὰ κατατάσσει στὰ ἀναφερόμενα: α') σὲ θηρία καὶ σαρκοβόρα ζῶα β') σὲ δηλητηριώδη καὶ ἐπιβλαβῆ ζῶα καὶ γ') στὰ εἰσαγόμενα ἀπ' ἑξῶ ζῶα. Τέλος ἐξετάζει τίς σχετικὲς ἀρχαῖες καὶ νεώτερες παραδόσεις.

Γιὰ τὴ σχέση τῶν ἀρχαίων παραδόσεων μεταξὺ των καὶ μὲ τίς νεώτερες θὰ

1. «Αὕτη ἡ Χίος εἶχε πλείστα ἐρπετά, ὡς καὶ διὰ τὸ πολύθηρον αὐτὴν εἶναι Ὀφιοῦς-
(σ)αν κληθῆναι» (Σχόλια στὰ Ἀράτου, Φαινόμενα, στ. 636 [ἐκδ. Ern. Maass, σ. 461]).

2. Κλαυδ. Πτολ., Γεωγραφικῆς Ὑφηγήσεως 3, 10, 16, Στέφ. Βυζ., λ. Βέσβικος, Plin., Nat. hist. 5, 151.

3. Ovid., Met. 10, 229.

4. Νικαίνετος, τοῦ Παρθενίου, Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων 11, 1, πρβλ. καὶ Κυριάκου Χατζηγιάννου, Ἡ ἀρχαία Κύπρος εἰς τὰς ἐλληνικὰς πηγὰς 2, 1973, σ. 310 καθὼς καὶ Ioannis Meursi, ὁ. π. Cyprus, sive, De illius insulae rebus, et antiquitatibus, σ. 8.

5. Στράβ., Γεωγρ. 16, 4, 6 (770) (Loeb.). Βλ. καὶ Pauly-Wissowa, RE ὁ. π., στ. 643.

6. Διοδ. Σικ., Βιβλ. 3, 39, 4.

7. Φωτίου, Βιβλ. VII, σ. 178, § 82 (R. Henry, Budé).

8. Βλ. Σχόλια στὸν Διονύσιο, Geogr. Gr. Min. 2, σ. 448, στ. 24-25 (Müller).

γίνῃ λόγος παρακάτω. Για τὶς εἰδήσεις γενικὰ παρατηρῶ ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἐδῶ ἐνδιαφέρει εἶναι ὄχι τόσο, ἂν σ' αὐτὲς γίνεται λόγος γιὰ ἐρπετά, ἐπιβλαβῇ ζῶα ἢ θηρία, γιατί ὁ διαχωρισμὸς δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένος, ὅσο τὰ εἰδικώτερα θέματα τῶν (μοτίβα). Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι βασικά τρία : α') Ἀγρία, σαρκοβόρα καὶ γενικώτερα ἐπιβλαβῇ ζῶα (ἀρκοῦδες, λύκοι κλπ.), δὲν ὑπάρχουν στὸ νησί (Ψευδο-Ἀριστοτέλης, Διόδωρος Σικελιώτης, Αἰλιανός, Ἀντίγονος Καρύστιος, Πλίνιος κ.ξ.).¹ β') Ἡ ἀνυπαρξία τῶν ὀφείλεται σὲ εὐεργεσία τοῦ Ἑρακλῆ ἢ τοῦ Δία (Διόδωρος Σικελιώτης, Αἰλιανός). γ') Ἄν τὰ ζῶα αὐτὰ εἰσαχθοῦν στὴν Κρήτη, δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν. Σύμφωνα μὲ τὸν Αἰλιανὸ μάλιστα «εἰ δὲ ἐπὶ πείρα τις ἢ ἐλέγχῃ τῆς ἐκ Διὸς χάριτος τῶν θνητῶν τι εἰσαγάγοι, τὸ δὲ ἐπιφανεῖον μόνον τῆς γῆς ἀπόλλυσθαι»².

Ἐξω ἀπὸ τὴν Κρήτη, γιὰ τὴν Ἀστυπάλαια παραδίδεται ὅτι σ' αὐτὴν «ὄφεις οὐ γίνονται»³ καὶ ὅτι «Ἀριστοτέλης ὄφειν ἐχθρὰν εἶναι τὴν Ἀστυπалаίῶν γῆν λέγει»⁴.

Στὴ Σαρδινία, κατὰ τὸν Παυσανία, «ὄφεις δὲ οὔτε οἱ ἐπὶ συμφορᾷ τῇ ἀνθρώπων οὔτε ὅσον ἀνώλεθρον αὐτῶν, οὐδὲ σὺν λύκοι τρέφεσθαι πεφύκασιν»⁵.

Ὁ Εὐφορίων (3ος αἰ. π.Χ.) «λέγει τὴν Σάμον ἐν τοῖς παλαιάτοις χρόνοις ἐρήμην γενέσθαι· φανῆναι γὰρ ἐν αὐτῇ θηρία μεγάλα μὲν μέγιστα, ἄγρια δέ, καὶ προσπελάσαι τῷ δεινῷ, καλεῖσθαι γέ μιν κηλῆς· ἀπὲρ οὖν καὶ μόνῃ τῇ βοῇ σπιννύται τὴν γῆν, παρομιᾶν οὖν ἐν τῇ Σάμῳ διασεῖν τὴν λέγουσαν «μειζὸν βοᾷ τῶν νηάδων». ὅσα δὲ ἔτι καὶ νῦν αὐτῶν δεικνύσθαι μεγάλα ὁ αὐτὸς φησι»⁶.

Καὶ τὸ μικρὸ νησί Φάρος, ποὺ βρίσκεται μπροστὰ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, «πάλαι ἐπεπλήρωτο ὄφειν πολλῶν τε καὶ διαφόρων», ἀπὸ τὰ ὅποια ἀργότερα ἀπαλάχθηκε⁷ (βλ. καὶ παρακάτω, σ. 34).

Τέλος ὁ Solinus γράφει γιὰ τὴν Ἰρλανδία: *Illic nullus anguis, avis rara, gens inhospita et bellicosa... nam cum ipsa nullo serpatur angue, asportata inde terra quoquo gentium invecta sit angues necat*⁸.

1. Βλ. τὶς ἀκριβεῖς παραπομπὲς καὶ τὰ κείμενα στὴ μελέτῃ τοῦ Ἑλευθ. Πλατάνη, ὁ. π.

2. Αἰλ., Περὶ ζώων 5, 2 (Loeb).

3. Ἀντίγ. Καρύστ. 11 (σ. 36, Giannini)

4. Αἰλ., Περὶ ζώων 5, 8.

5. Παυσ. 10, 17, 12.

6. Βλ. στὸν Αἰλ., Περὶ ζώων 17, 28. Πρβλ. σχετικὰ Ἑρακλῆιδου, Περὶ πολιτειῶν 10 (FHG 2, 215, Müller), Λεξ. Σοῦδα, στὸ λ. νῆξ, λεξ. Φωτίου, λ. νῆξ (Naber, σ. 312) καὶ παροιμ. Ἀποστόλ. IX, 51 (CPG II, σ. 473).

7. Αἰλ., Περὶ ζώων 9, 21. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν 8, 28 [607a]) «περὶ μὲν Φάρον καὶ ἄλλους τόπους οἱ σκορπίοι οὐ χαλεποί».

8. Sol., Coll. 22, 2 καὶ 8.

Σχετικά τώρα με τις άλλες αρχαίες ειδήσεις, πού έχουν τὸν τύπο παραδόσεων, καὶ πού εἶναι πιὸ κοντὰ στὴ μορφή καὶ στὰ μοτίβα μετὰ τις σημερινές, ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα:

Ἡ παράδοση τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ, μετὰ τὴν ὁποία ἐσχέτισε ὁ Πολίτης τὴ νεώτερη παράδοση γιὰ τὸν Παῦλο, δὲν εἶναι ἡ μοναδική. Τὴν ἐξαφάνιση τῶν ζώων ἀπὸ τὸ νησί ἀποδίδει ὁ Αἰλιανός, πού στηρίζεται σὲ παλαιότερές του πηγές, ὅχι, ὅπως ὑποδηλώθηκε, στὸν Ἡρακλῆ ἀλλὰ στὸ Δία: «Πυνθάνομαι δὲ ἔγωγε λόγους Κρητὰς ἄδειν καὶ διδάσκειν ἐκεῖνα πρὸς τοῖς ἤδη διηνησμένοις. δῶρον λαβεῖν τὴν γῆν τὴν Κρητικὴν ἐκ Διός, οἷα δῆπου τροφὸν καὶ τὴν κούψιν τὴν ὕμνουμένην ἀποκρύψασαν αὐτόν, ἐλευθέραν εἶναι θηρίου πονηροῦ καὶ ἐπὶ λύμῃ γεγεννημένου παντός, καὶ μήτε αὐτὴν τίκτειν μήτε ἔξωθεν κομισθὲν τρέφειν. καὶ τὴν μὲν ἀποδείκνυσθαι τοῦ δώρου τὴν ἰσχύν· τῶν γάρ τοι προειρημένων ἄγονον εἶναι· εἰ δὲ ἐπὶ πείρᾳ τις ἢ ἐλέγχῳ τῆς ἐκ Διὸς χάριτος τῶν ὀθνείων τι εἰσαγάγῃ, τὰ δὲ ἐπιφαῦσαν μόνον τῆς γῆς ἀπόλυσθαι»¹.

Στοὺς Ἀρχαίους ὅμως ἦταν γνωστὴ καὶ ἄλλη συναφὴς διήγηση, ὁ χιακὸς μῦθος γιὰ τὸ θάλαττο τοῦ Ὠρείωνος. Ὅπως χαρακτηριστικὰ παραδίδεται στὰ σφάλματα Φαινόμενα τοῦ Ἀράτου: «Οἰνοπίων, ὁ Διουσιόου καὶ Ἀριάδνης παῖς, ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ ὥκει ταύτης βασιλεύων. αὕτη ἡ Χίος εἶχε πλεῖστα ἐρπετά, ὥς καὶ διὰ τὸ πολύθηρον αὐτὴν εἶναι Ὀφιοῦς(σ)αν κληθῆναι, πρὸς χάριν τοίνυν Οἰνοπίωνος ἦλθεν ἀπὸ Βοιωτίας ὁ Ὠρίων ἄριστος ὢν κυνηγός, ὅπως καθάρῃ τὴν νῆσον. ἔχων δὲ σὺν αὐτῷ τὴν Ἀρτεμιν κυνηγοῦσαν ἀκόσμως ἐβιάζετο. ἡ δὲ κολώνην τῆς νήσου ἐποίησε διαρραγῆναι καὶ ἀναδοθῆναι τὸν Σκορπίον, ὅψ' οὗ ὁ Ὠρίων πληγερὺς ἀπώλετο. καὶ κατηστερίσθη καὶ αὐτός καὶ ὁ Σκορπίος. ὥσπερ δὲ (ἐν γῇ), καὶ ἐν οὐρανῷ δε-

1. Αἰλ., Περὶ ζώων 5, 2. Ὁ Αἰλιανὸς συνεχίζοντας γράφει: «οὐκοῦν τοὺς θηρῶντας τοὺς ὄφεις ἐν τῇ πλησίον Λιβύῃ τοιαῦτα παλαμᾶσθαι. ἡμερῶσαντες ἄγουσιν ἐς θαῦμα οἶδε οἱ γόνετες τῶν δακετῶν θηρίων πολλά, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐπάγονται φόρτον γῆς τῆς Λιβύσσης σφίσι τὸ ἀρκοῦν ἐς τὴν χρεῖαν... ἐς τὴν νῆσον τὴν προειρημένην ὅταν ἀφίκωνται, οὐ πρότερον κατατίθενται τὰ ζῶα, πρὶν ἢ ὑποσπείραι τὴν ξένην γῆν ἣν ἐπάγονται. καὶ ἐπὶ τούτοις ἀθροίζουσι τὰ πλήθη, καὶ μέντοι καὶ τοὺς ἀνοήτους τε καὶ πολλοὺς ἐκπλήττουσιν. ἕως μὲν οὖν ἕκαστον αὐτῶν κατὰ χώραν μένει συνεσπειραμένον τε καὶ ἰδρυμένον, καὶ ἐπανάσταται μὲν, οὐ μὴν ὑπερβάλλει τὴν οἰκείαν κόνιν καὶ σύντροφον, ἐς τοσοῦτον ζῇ. ἐὰν δὲ ἐκφοιτήσῃ ἐς τὴν ὀθνεῖαν καὶ ἐαυτῷ ξένην γῆν τὴν ἐχθαίρουσαν αὐτῷ, ἀποθνήσκει, καὶ εἰκότως». Βλ. τὸ κείμενο καὶ στὴ μελέτη τοῦ Ἐλεῦθ. Πατάκη, ὁ.π., σ. 66-67 καὶ 68. Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸ Διόδωρο (ὁ.π.) ὁ Ἡρακλῆς «ταῦτα δ' ἐπραξεν ἀποσεμνύνων τὴν νῆσον, ἐν ᾗ μυθολογοῦσι καὶ γενέσθαι καὶ τραφῆναι τὸν Δία».

δοικῶς αὐτὸν ὁ Ὠρίων ἀεὶ φεύγει. καὶ ὅτε ἐκεῖνος ἀνατέλλει, ὁ Ὠρίων δύνει, ὅτε δὲ δύνει ὁ Σκορπίος, ὁ Ὠρίων ἀνατέλλει»¹.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι, ὅπως παραδίδουν πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ μύθου ὁ Ὠρίων κυνηγοῦσε κάποτε μὲ τὴν Ἀρτεμὴ καὶ τὴν Ἀητῶ ὅχι στὴ Χίο ἀλλὰ στὴν Κρήτη. Ἐπειδὴ δὲ σκότωσε διὰ τὰ ἄγρια ζῶα, θύμωσε ἡ Γαῖα, καὶ ἔβγαλε ἀπὸ τὰ σπλάγχχνα τῆς τὸν Σκορπίον, ποὺ σκότωσε μὲ τὴ σειρά του τὸν Ὠρίωνα². Πρόκειται δηλ. γιὰ ἄλλο ἀρχαῖο κρητικὸ μῦθο, ποὺ σχετίζεται ὅπωςδῆποτε μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ μῦθο γιὰ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸ Δία.

Μεγαλύτερη ὅμως σπουδαιότητα γιὰ τὴν περίπτωσή μας ἔχει ἄλλος σχετικὸς ἀρχαῖος μῦθος, τὸν ὁποῖο, ὅπως καὶ τὸν προηγούμενο γιὰ τὸν Ὠρίωνα, δὲν ἐπρόσεξαν ὅλοι οἱ παραπάνω ἐρευνητὲς τοῦ θέματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, ὁ μῦθος δηλ. τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς Ρόδου ἀπὸ τὰ φίδια, ἀπὸ τὸν Φόρβαντα. Ὅπως παραδίδει συγκεκριμένα ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ ροδιακὰς πηγές:

«Μετὰ δὲ ταῦτα τῆς Ῥοδίας γῆς ἀνέστη ὄφεις ὑπερμεγέθεις συνέβη πολλοὺς τῶν ἐγχωρίων ὑπὸ τῶν ὄφειν διαφθεῖναι· διόπερ οἱ περιλειφθέντες ἔπεμψαν εἰς Ἀθῆνας κούρην ἐρωτήσασαν τὸν θεὸν περὶ τῆς τῶν κακῶν ἀπάλλαγος· τοῦ δ' Ἀπόλλωνος προσταξάντος αὐτοὺς παραλαβεῖν Φόρβαντα μετὰ τῶν συνακολουθούντων αὐτῶ, καὶ μετὰ τούτων κατοικεῖν τὴν Ῥόδον· οὗτος δ' ἦν υἱὸς μὲν Λαπίθου, διέτριβε δὲ περὶ Θετταλίαν μετὰ πλειόνων, ζητῶν χώραν εἰς κατοίκησιν· τῶν δὲ Ῥοδίων μεταπεμφαμένων αὐτὸν κατὰ τὴν μαντείαν καὶ μεταδιδόντων τῆς χώρας, ὁ μὲν Φόρβας ἀνείλε τοὺς ὄφεις, καὶ τὴν νῆσον ἐλευθερώσας τοῦ φόβου, κατόκησεν ἐν τῇ Ῥοδίᾳ, γενόμενος δὲ καὶ τᾶλλα ἀνὴρ ἀγαθὸς ἔσχε τιμὰς ἡρωϊκάς μετὰ τὴν τελετήν»³.

Παραλλαγὴ τοῦ ἴδιου μύθου ἀλλὰ μὲ ἐνδιαφέρουσες ἀποκλίσεις καὶ λεπτομέρειες παραδίδει ὁ Ρόδιος Πολύζηλος, ὅπως τουλάχιστον ἀναφέρεται στὸ ἀστρονομικὸ ἔργο τοῦ Ὑγίνου: «Polyzelos autem Rhodius hunc Phorbanta nomine demonstrat, qui Rhodiis auxilio maximo fuisse demonstratur; nam cum eorum insulam, serpentium multitudine occupatam, cives Ophiussam appellationem, et in ea multitudine ferarum draco fuisset ingenti magnitudine, qui

1. Σχόλια στὰ Ἀράτου, Φαινόμενα, στ. 636 (ἐκδ. Maass, σ. 461). Βλ. καὶ τὸ κείμενο τοῦ Ἀράτου (στ. 637 κέξ.).

2. Βλ. W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie III, 1, Leipzig 1897-1902, στ. 1044.

3. Διοδ. Σικελ., Βιβλ. 5, 58.

plurimos eorum interfecisset, et patria denique deserta carere coegisset, dicitur Phorbas, Triopae filius ex Hiscilla Myrmidonis filia natus, eo tempestate delatus, omnes feras et eum draconem interfecisse. qui cum maxime Appollini dilectus esset, locatus inter sidera dicitur, ut interficiens draconem laudis et memoriae causa videretur. itaque Rhodii quotienscumque longius a litore prodeunt classe, prius sacrificant Phorbantis adventu, ut talis eventus inopinatae virtutis accidat civibus, qualis insciunt Phorbanta futurae laudis ad sidera gloriae pertulit casus»¹.

Συναφής ἐξ ἄλλου πρὸς τοὺς προηγουμένους θὰ μπορούσε κατὰ κάποιο τρόπο νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ μῦθος γιὰ τὴ γνωστὴ ἐγκατάλειψη τοῦ Φιλοκτήτη στὴ Λήμνο, ὅπως τουλάχιστον παραδίδεται ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο Φιλόστρατο. Σύμφωνα μὲ τὴν παραλλαγὴ αὐτὴ τοῦ μῦθου οἱ Ἕλληνες δὲν ἐγκατέλειψαν ἐκεῖ τὸν ἥρωα ἐξ αἰτίας τοῦ παθήματός του «ἐρημον τῶν θεραπευσόντων οὐδὲ ἀπερριμμένον τοῦ Ἑλληνικοῦ· πολλοὺς τε γὰρ τῶν Μελίβοιαν οἰκούντων ξυγκαταμεῖναι... ἰαθῆναι δὲ αὐτὸν αὐτίκα ὑπὸ τῆς Βώλου τῆς Λημνίας, εἰς ἣν λέγεται πεσεῖν ὁ Ἡφαιστος· ἡ δέ... ὕδρω δὲ ἰαται μόνον δῆγμα ἐστὶ τῶν».

Ἡ παραπάνω διεξοδικὴ ἔρευνα τῶν ἀρχαίων πηγῶν / στὶς ἐπιρροές, ὅπως εἴδαμε, γίνεται λόγος γιὰ τὴν πίστη τῶν ἀρχαίων: α') Ὅτι πολλὰ νησιά ἦσαν κατοικητήρια φιδιῶν καὶ ἄλλων ἀγρίων καὶ ἐπιβλαβῶν ζώων, σὲ τέτοιο μάλιστα βαθμὸ πού τὰ ζῶα αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦν ἀληθινὰ κίνδυνους γιὰ τοὺς κατοίκους των, β') Ὅτι τελικὰ μερικὰ τουλάχιστον ἀπὸ τὰ νησιά ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὸν κίνδυνο ἀπὸ ἓνα ἥρωα, πού γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸν τιμοῦν κάποτε οἱ εὐεργετηθέντες ὡς θεό, ἢ καὶ ἀπὸ ἓνα θεο ἀκόμη - ἔδειξε, νομίζω, ὅτι οἱ πηγές αὐτές σὲ συνδυασμὸ κάποτε μὲ τὸ

1. Ὑγίν., Ἀστρον. 2, 14. Γιὰ ναυάγιο τοῦ Φόρβαντος κοντὰ στὴ Ρόδο γίνεται λόγος καὶ στὸν Ἀθῆναιος (Δειπν. ζ', 82, στ. 262-263), λείπει ὁμοῦς ἔστω καὶ ὑπαινιγμὸς τοῦ ἐπεισοδίου τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς ἀπὸ τὰ φίδια.

2. Φιλόστρατος, Ἡρωϊκὸς 306 (τ. 2, σ. 171-172, Kayser). Πρβλ. καὶ W. H. Roscher, ὁ. π., στ. 2320. Ἀπὸ τὴν παραπάνω παραλλαγὴ τοῦ μῦθου λείπουν βέβαια οἱ χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες, πού θὰ μᾶς ἐπέτρεπαν νὰ τὸν συνδέσωμε ἀσφαλῶς μὲ τοὺς προηγουμένους μῦθους γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, τὸ Φόρβαντα κλπ. Νομίζω ὁμοῦς ὅτι ὑπάρχουν ἐνδείξεις, πού, ἔστω καὶ μὲ ἐπιφυλάξεις, ὁδηγοῦν σ' αὐτὴ τὴ σύνδεση. Ἔτσι ἔχομε καὶ ἐδῶ νησί, στὸ ὅποιο ζοῦν φαρμακερὰ φίδια, ἀπὸ τὰ ὅποια δαγκώνεται ἓνας ἥρωας, πού βρίσκεται ἐκεῖ. Ὁ ἥρωας αὐτὸς θεραπεύεται μὲ τὴν περίφημη λημνία γῆ, πού πιστεύθηκε ὅτι ἀπόκτησε τὴν ιδιότητα νὰ θεραπεύῃ τοὺς ὀφιοδῆκτους, πιθανῶς ἐπειδὴ, ὅπως ἀναφέρεται στὸ μῦθο, ἔπεσε ἐκεῖ ἓνας θεός, ὁ Ἡφαιστος. Ὅπως βεβαιώνει ὁ Ἰδιος ὁ Φιλόστρατος (ὁ. π.) «καὶ μισθὸς τῆς συμμαχίας αὐτῷ μοῖρα τῆς Λήμνου ἐγένετο, ἥν Ἀέσαν ὁ Φιλοκτῆτης ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ ἐν Λήμνῳ ἰάθη».

ἐπεισόδιο τῆς δῆξεως καὶ σωτηρίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴ Μάλτα κατὰ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων¹, ἔχουν ἀποτελέσει σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς πιθανότητες τὰ πρότυπα καὶ τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴ δημιουργία ὅλων τῶν συναφῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων παραδόσεων καὶ ἀντιλήψεων, ἐλληνικῶν καὶ ξένων. Ἀλλιῶς θὰ ἦταν ἐξαιρετικά δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ ὑποστηρίξη κανεὶς ὅτι οἱ μεσαιωνικὲς καὶ νεώτερες παραδόσεις καὶ ἀντιλήψεις παρὰ τὶς τόσες καταπληκτικὲς ὁμοιότητες καὶ ἀντιστοιχίες, ποὺ ἔχουν μὲ τὶς ἀρχαῖες, ἔχουν διαπλασθῇ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς τελευταῖες, χωρὶς δηλ. τὴν ἐπίδρασὴ τῆς ἀρχαίας γραμματείας. "Ὅτι ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως δείξαμε, ὑπάρχουν νησιά (ὅπως ἡ Κρήτη, ἡ Ἀστυπάλαια κ.ἄ.), στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται οἱ ἴδιες παραδόσεις καὶ ἄλλες εἰδήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, ποὺ σημαίνει ὅτι ἔχομε νὰ κάμωμε ἐδῶ μὲ μιὰ ἀδιάκοπη συνέχεια καὶ παρουσία τοῦ ἴδιου βασικὰ ὕλικου μὲ τὶς ἀναγκαῖες βέβαια προσαρμογὲς ἢ ἀλλοιώσεις.

"Ὅτι βέβαια παραδόσεις, ποὺ πλάσθηκαν γιὰ ὠρισμένα νησιά στὴν ἀρχή, ἐπεκτάθηκαν ὕστερα καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα πρέπει νὰ θεωρῆται αὐτονόητο. Πρόκειται γιὰ πολὺ συνηθισμένο λαογραφικὸ φαινόμενο.

Καὶ ἄλλες ὅμως νεώτερες παραδόσεις, ὅσες μὲ τὶς πραγματοποιέες, μὲ τὴν συναφεία καὶ τὶς ἀναλογίες ποὺ ἔχουν πρὸς τὶς ἀρχαῖες ὁδηγοῦν στὸ ἴδιο συμπέρασμα, ὅτι δηλ. εἶναι ἰσχυρὴ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας γραμματείας στὴ διαμόρφωσις καὶ δημιουργία τῶν νεωτέρων.

Εἰδικώτερα ὁ περιηγητὴς Randolph σημειώνει, ἤδη ἀπὸ τὸ 1680 ποὺ βρισκόταν στὴν Κρήτη, τὴν πληροφορία ὅτι μερικοὶ ἀποδίδουν τὴν ἀπουσία φαρμακερῶν ζώων ἀπὸ τὸ νησί στὴν ποσότητα τοῦ δικτάμου, ποὺ φύεται στὸ ἑδαφὸς του².

Ἡ παράδοσις αὐτὴ στηρίζεται στὴ δοξασία τῶν Ἀρχαίων, γιὰ τὴν ὁποία ἔχομε πολλὰς μαρτυρίες ἀπὸ συγγραφεῖς τῆς μετακλασσικῆς κυρίως ἐποχῆς, ὅτι τὸ φαρμακευτικὸ αὐτὸ φυτὸ μεταξὺ ἄλλων ἀποδιώχνει τὰ ἰοβόλα ζῶα, θεραπεύει τὶς πληγὰς ἀπὸ τὰ δῆγματά των, ἀκόμη δὲ φονεύει τὰ ἐπικίνδυνα θηρία καὶ ἔρπετά³.

1. Σημειῶνω ἐδῶ τὴ λεπτομέρεια ὅτι τόσο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως ὅσο καὶ ὁ Φόρβας τῆς ἀρχαίας (κατὰ τὸν Ὑγίνο) ἐξαναρκάζονται ἐπειτα ἀπὸ ναυάγιο ἐξ αἰτίας τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν νὰ καταφύγουν, γιὰ νὰ σωθοῦν, στὴ Μάλτα καὶ Ρόδο ἀντίστοιχα.

2. Βλ. σχετικὰ στίς μελέτες Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ἡ λαϊκὴ ἐν Κρήτῃ λατρεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, δ. π., σ. 281 καὶ Ἐλευθ. Πλατάκη, δ. π., σ. 68-69, ὅπου καὶ τὸ κείμενο τοῦ περιηγητῆ.

3. Βλ. Ἐλευθ. Πλατάκη, δ. π., ὅπου τὰ κείμενα καὶ οἱ παραπομπές.

Παρόμοια νεώτερη εξήγηση σχετίζεται με την απουσία τῶν φιδιῶν ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια. Εἰδικώτερα ὑπάρχει ἐδῶ ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἐξαφάνιση αὐτὴ ἔχει προέλθει ἀπὸ ἓνα ὀφιοκτόνο βοτάνι, τὴ λαμπηδόνα¹, ποὺ ὡς θαυμαστὸ φυτὸ με ἄλλες ιδιότητες εἶναι εὐρύτερα γνωστὸ στὶς παραδόσεις καὶ δοξασίες τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων λαῶν².

Ἡ ἀπόδοση ὅμως τῆς ἀπουσίας τῶν φιδιῶν ἀπὸ τὰ νησιά στὴ δραστικὴ ἐπίδραση ὀφιοκτόνων φυτῶν δὲν εἶναι μόνο παράδοση τῶν νεωτέρων χρόνων, εἶναι καὶ τῶν ἀρχαίων. Πολὺ χαρακτηριστικὰ σχετικῶς εἶναι ὅσα παραδίδει ὁ Αἰλιανός, ποὺ στηρίζεται σὲ αἰγυπτιακὰ πηγές, γιὰ τὸ νησὶ Φάρος, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. «Ἡ Φάρος ἢ νῆσος» γράφει, «πάλαι ἐπεπλήρωτο ὄφρων πολλῶν τε καὶ διαφόρων. Ἐπεὶ δὲ Θῶνις ὁ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς λαβὼν παρακαταθήκην τὴν Διὸς Ἑλένην (ἔδωκε δὲ αὐτὴν ἄρα καὶ περὶ τὴν ἄνω Αἰγυπτον καὶ περὶ τὴν Αἰθιοπίαν πλανώμενος ὁ Μενέλεως) εἶτα ἠράσθη αὐτῆς ὁ Θῶνις, βίαν αὐτοῦ προσφέροντος τῇ Ἑλένῃ ἐς ὁμίλιαν ἀφροδισίων φησιν ὁ λόγος τὴν τοῦ Διὸς αὐτὰ εἰπεῖν ἕκαστα πρὸς τὴν τοῦ Θῶνιδος γαμετὴν (Πολύδαμνα ἐκαλεῖτο), τὴν δὲ δέισασαν μὴ ποτε ἄρα ὑπερβάλῃται ἢ ξένῃ τῷ κάλλει αὐτὴν, ὑπεκθῆσθαι τὴν Ἑλένην ἐς Φάρον, πόαν δὲ τῶν ὄφρων τῶν ἐκεῖθεν ἔχθρὰν δοῦναι, ἥσπερ οὐδ' αἰσθῆσαι λαβόντας τοὺς ὄφεις εἶτα καταδύναι τὴν δὲ αὐτὴν καταφροτεῦσαι καὶ χροὺν ἀναθῆναι καὶ ἀφελαι σπέρμα ἔχθρὸν ὄφρεσι, καὶ μέντοι καὶ ἐν τῇ Φάρῳ θηρία τέτοιας οὐκ ἐτι γενέσθαι. κληθῆναι δὲ τὴν πόαν ἐλένιον λέγουσιν οἱ ταῦτα εἰδέναι δεινότεροι»³.

Γιὰ τὸ ἐλένιον παραδίδει ὁ Διοσκορίδης «δοῦναι δὲ ἔχει μετ' οἶνου πινομένη μία ρίζα θηριοθήκοις βοηθεῖν»⁴.

Γιὰ τὴν ἀπουσία τῶν φιδιῶν ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐξήγηση. Συγκεκριμένα πιστεύεται ὅτι τὰ φίδια τοῦ νησιοῦ ἐξαφανίστηκαν ἀπὸ τοὺς πελαργούς, ποὺ τὰ καταβρόχθισαν⁵.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ φαίνεται περισσότερο ὀρθολογιστικὴ, ἀν λάβῃ κανεῖς ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ πελαργοὶ εἶναι φυσικοὶ διώκτες τῶν φιδιῶν. Σχετικὰ εἰδήσεις ἔχομε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, πολὺ χαρακτηριστικὴ ὅμως εἶναι ἡ μαρτυρία γιὰ

1. Βλ. «Ἀστυπάλαια, ἔχθρὰ τοῖς ὄφρεσι», ὁ. π., σ. 5.

2. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 2, 1904, ἀρ. 318, σ. 906-908 καὶ Μιχ. Κ. Στεφανίδου, Τὰ χρυσογόνα φυτὰ κημιά καὶ λαμπηδόνα, Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκι, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 197-200.

3. Αἰλ., Περὶ ζώων 9, 21.

4. Διοσκ., Περὶ ὕλ. ιατρ. 1, 29 (Wellmann), πρβλ. Plin., Nat. hist. 21, 159. Γιὰ περισσότερα βλ. Stadler, Ἑλένιον, Pauly Wissowa RE VII, 2 (1912), στ. 2838-2840.

5. Βλ. «Ἀστυπάλαια, ἔχθρὰ τοῖς ὄφρεσι», ὁ. π.

τὴν τιμὴν ποῦ ἀπένεμαν στὴ Θεσσαλία στοὺς πελαργούς, ἐξ αἰτίας τῆς παραπάνω ιδιότητάς των. "Ὅπως παραδίδει ὁ Ψευδο-Ἀριστοτέλης, «Περὶ Θετταλίαν μνημονεύουσιν ὄφεις ζωογονηθῆναι τοσούτους ὥστε, εἰ μὴ ὑπὸ τῶν πελαργῶν ἀνηροῦντο, ἐκχωρῆσαι ἂν αὐτούς. διὸ δὴ καὶ τιμῶσι τοὺς πελαργούς, καὶ κτείνειν οὐ νόμος· καὶ ἑάν τις κτείνη, ἔνοχος τοῖς αὐτοῖς γίνεται, ὡς περ καὶ ὁ ἀνδροφόνος»¹.

Ἡ φυσικὴ ὁμως αὐτὴ ιδιότητα τῶν πελαργῶν νὰ καταδιώκουν τὰ φίδια φαίνεται ὅτι ἔχει συνδεθῇ καὶ μὲ ἀρχαῖο αἰτιολογικὸ μῦθο, μὲ τὸν ὁποῖο αἰτιολογεῖται ἡ ἀπουσία φιδιῶν ἀπὸ τὴν Τῆνον. Κατὰ τὸ μῦθο αὐτὸ ὁ Ποσειδῶν, ποῦ λατρευόταν ἰδιαίτερα στὸ νησί, ἔστειλε κάποτε σ' αὐτὸ πελαργούς, ποῦ κατάφαγαν καὶ ἐξαφάνισαν τὰ πολυπληθῆ φίδια, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν πληγὴ γιὰ τοὺς κατοίκους του².

Καὶ εἰδικώτερα θέματα (μοτίβα) ὅπως ἡ πολὺ πρακτικὴ συμβουλὴ τῶν ἀγίων (Παῦλος, ἀγία Ἑλένη) στοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου νὰ πυρπολήσουν τὰ δάση, ὅπου βρίσκονται τὰ φίδια, γιὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν - τὸ μοτίβο ὑπάρχει καὶ στὴ νεοελληνικὴ παράδοση γιὰ τὴν Τῆνον (σ. 15) - δὲν εἶναι πιθανῶς μόνο νεοελληνικά. Ὁ Αἰλιανὸς πάλι, στηριζόμενος σὲ χωρία πηγές, παραδίδει πῶς ἐξουδετερώθηκε στὴ Χίο - πρόκειται πάλι γιὰ τὴν μεγάλου δράκοντος ἀπὸ πυρκαϊά, πρὶν προκληθῇ ὁμως ἀπὸ τὴν τριβὴν τῶν κλαίων τῶν δένδρων ἐξ αἰτίας σφοδροῦ ἀνέμου³.

1. [Ἀριστοτ.], Περὶ θυμαίων ἀκουσμάτων 23 (Giannini, σ. 232). Βλ. καὶ Πλουτ., Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος 74, Plin., Nat. hist. 10, 62, Στεφ. Βυζ., λ. Θεσσαλία κ. ἀ. πρβλ. καὶ D'Arcy Wentworth Thompson, A glossary of Greek Birds, London 1936, λ. πελαργός (σ. 223), ὅπου σημειώνονται καὶ ἄλλες πηγές.

2. Τὴν παράδοση αὕτη ἀναφέρει, χωρὶς δυστυχῶς νὰ παραπέμπῃ σὲ πηγὴ, ὁ Ἑπαμ. Γεωργαντόπουλος (Τηνιακά, ἥτοι ἀρχαῖα καὶ νεωτέρα γεωγραφία καὶ ἱστορία τῆς νήσου Τήνου, ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 56) καὶ ἄλλοι, ποῦ τὴν παίρνουν μᾶλλον ἀπ' αὐτόν. Ἀπὸ τοὺς ξένους μνημονεύει τὴν παράδοση ὁ Robert Wildhaber (δ. π., σ. 501), παραπέμποντας ἀπλῶς στὸν Alex. Krappe (δ. π., σ. 323), ὁ ὁποῖος παραπέμπει μὲν σὲ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ χωρία ὁμως αὐτὰ δὲν κάνουν λόγο γιὰ τὴν παράδοση! Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν K. Regling, συντάκτη τοῦ ἀρθροῦ Tenos στὴ Pauly Wissowa RE (VAI Zweite Reihe, 1934, στ. 522). Καὶ αὐτοῦ ἡ παραπομπὴ σὲ ἀρχαῖο χωρίο δὲν εἶναι ὀρθή. Ἐξ ἄλλου παρὰ τὴν προσπάθειά μου δὲν κατάρθωσα νὰ ἐπισημάνω τὴν παράδοση σὲ κάποια ἄλλη ἀρχαία πηγὴ, γι' αὐτὸ καὶ τὴν παραθέτω παραπάνω μὲ ἐπιφύλαξη.

3. «Λέγουσιν οὖν καὶ οἱ τὰς ὑπὲρ τῆς Χίου συγγράφαντες ἱστορίας γενέσθαι ἐν τῇ νήσῳ παρὰ τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Πελινναῖον ἐν αὐλῶνι τινι δασεῖ καὶ δένδρων ὑψηλῶν πεπληρωμένῳ δράκοντα μεγέθει μέγιστον, οὗπερ οὖν καὶ τὸν συριγμὸν ἐπεφρίκεσαν οἱ τὴν Χίον κατοικοῦντες... σφοδροῦ γὰρ ἀνέμου καὶ σκληροῦ προσπесόντος ἐρρίφη πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῷ αὐλῶνι δένδρα, καὶ οἱ κλάδοι βιαίως ἀραττόμενοι τίκτουσι πῦρ, καὶ αἷρεται μεγίστη φλόξ, καὶ περιλαμβάνει τὸν πάντα

Ἄλλὰ καὶ οἱ παραδόσεις γιὰ τὸν ἅγιο Ἰωαννίκιο καὶ τὸ μαθητὴ τοῦ Ἰωάννη, ποὺ ἀπαλλάσσουν ἀντίστοιχα τὴ Θάσο καὶ τὴν Ἀστυπάλαια ἀπὸ τὸ δράκοντα καὶ τὰ φίδια, δὲν εἶναι μόνο ἀγιολογικὲς. Στὶς παραδόσεις βέβαια αὐτὲς ἔχομε ἀναμφίβολα συμφυρμὸ δύο θεμάτων, τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ δράκοντα καὶ τὴν ἐξουδετέρωση τῶν φιδιῶν. Ἐξουδετέρωση δράκοντα στὴ Μυτιλήνη μὲ ἥρωα τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀναφέρει, ὅπως εἶδαμε, ὁ Buondelmonti. Τέτοια μυθολογήματα ὅμως γιὰ φόνους δρακόντων ἀπὸ ἁγίους ἀναφέρονται πολλὰ στοὺς βίους καὶ τὰ συναξάρια τῶν. Στὰ μυθολογήματα αὐτὰ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δώσῃ τὴ γνωστὴ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία. Ἐξ ἄλλου πολλὲς παραδόσεις εἶναι διαδεδομένες ἰδίως στὰ νησιά, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες διάφοροι ἥρωες (ὄχι ἅγιοι) ἐξουδετερώνουν δράκοντες, ποὺ ἀποτελοῦν ἀληθινὴ μάστιγά των. Αὐτὸ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ὅτι παραδόσεις μὲ συμφυρμὸ τῶν δύο αὐτῶν θεμάτων (ἐξουδετέρωση δράκοντα - φιδιῶν) δὲν εἶναι ἄγνωστες καὶ σὲ ἄλλα νησιά τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου¹ καὶ τὸ κυριώτερο ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτὲς εἶναι ἀπόλυτα συναφεῖς πρὸς τὴν παραλλαγὴ τοῦ μύθου γιὰ τὸν Φόρβαντα, ὅπως, ἀντλώντας τὴν ἀπὸ τὸ Ρῶδιο Πραγματοῦ, τὴν παραδίδει, ὅπως εἶδαμε, στὸ ἀστρονομικὸ τοῦ ἔργο ὁ Ὑγίνος.

Τὸ ἀρχαῖο (ἐλληνικὸ) ὄνομα γιὰ τὰ νησιά εἶναι κατὰ τὴ μετακλασικὴ ἀρχαιότητα ἄρκετα διαδεδομένο, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ πολὺ εὐκόλα γνωστὸ στοὺς ἐπομένους αἰῶνες μέχρι καὶ τὴ σημερινὴ ἐποχὴ μὲ τὴ γραμματειακὴ ὁδὸ ἢ μὲ τὴν προφορικὴ παράδοση ἢ καὶ μὲ τὰ δύο μαζί.

Δυσκολώτερα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἴδιο γιὰ τὴ διάδοση τῶν παραδόσεων καὶ ἀντιλήψεων αὐτῶν στὰ νησιά τῆς δυτικῆς καὶ βόρειας Εὐρώπης. Γιὰ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ἡ ἀρχαία (λατινικὴ) παράδοση ἦταν σχετικὰ φτωχὴ σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἐλληνικὴ. Ὅπωςδὴποτε ὅμως ὁ Πλίνιος μὲ τὶς σχετικὲς ἀναφορὲς τοῦ στὰ ἐλληνικὰ νησιά καὶ γιὰ τὴν Ἰρλανδίαν ὁ Solinus καὶ ἄλλοι ἐνδεχομένως συγγραφεῖς, καθὼς βέβαια καὶ τὸ ἐπεισόδιο τῆς Καινῆς Διαθήκης γιὰ τὸν Παῦλο, συνέβαλαν στὸ νὰ δημιουργηθοῦν καὶ νὰ διαδοθοῦν συναφεῖς μὲ τὶς ἐλληνικὲς παραδόσεις στοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς. Μοῦ εἶναι δύσκολο νὰ φαντασθῶ ὅτι ὁ Beda Venerabilis ἀναφέρει τὴν παράδοση γιὰ τὴν Ἰρλανδίαν ἀντλώντας τὴν ἀπὸ προφορικὲς πηγὰς καὶ μὴ γνωρίζοντας τὸ Solinus. Ἡ διάδοση τῆς παραδόσεως ὕστερα μὲσω τῶν θρησκευτικῶν βιβλίων, ὅπως ἡ τόσο ἀγαπητὴ στὸ εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ χριστιαν-

χώρον καὶ κυκλοῦται τὸν θῆρα· ὁ δὲ ἀποληφθεὶς καὶ ἐξερπύσαι μὴ δυνάμενος κατατίμπεται. οὐκοῦν γυμνωθέντος τοῦ τόπον, γίνεται κάτοπιτα πάντα· καὶ οἱ Χῖοι ἐλευθερωθέντες τοῦ δέους ἤκον ἐπὶ θέαν...» (Αἰλ., Περὶ ζῴων 16, 39).

1. Ὅπως σὲ νησιά τῆς Δανίας, βλ. Chr. Blinkenberg, ὁ. π., σ. 292-293.

2. Πρβλ. γιὰ τὸ συμφυρμὸ καὶ Λουκιαν., Φιλοψ. 12.

νικό κοινό *Legenda aurea* ήταν εύκολη υπόθεση. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πάλι δὲν θὰ ἦταν καὶ δύσκολο νὰ μετακινηθοῦν οἱ παραδόσεις ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ νησιά, ὅπου ὅπως πιστεύω θὰ πρωτοδημιουργήθηκαν, στὰ ἄλλα νησιά τῆς δυτικῆς ἰδίως Μεσογείου¹ σὲ ἱστορικές μάλιστα περιόδους, ὅπως ἡ ἑλληνορρωμαϊκὴ, ποὺ ἡ ἐπικοινωνία ἀπὸ τὴ θάλασσα ἦταν σχετικὰ εύκολη.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι ἀναφέρονται συναφεῖς παραδόσεις καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑλληνορρωμαϊκὸ χῶρο. Ἐτσι στὴν Ἰαπωνία θρησκευτικὸς βουδιστὴς ἀρχηγὸς (9ος αἰ.) πιστεύεται ὅτι ἔδιωξε τὶς ἀλεπούδες ἀπὸ τὸ νησί Shikoku, ἐνῶ σὲ ἄλλα μέρη λέγεται ὅτι ἀνταπόδωσε τὴ φιλοξενία μερικῶν καλῶν ἀνθρώπων, ἀπαλλάσσοντας τοὺς τόπους τῶν ἀπὸ τὰ κουνούπια².

Ἡ ἰσχύνητα τοῦ ὕλικου ποὺ γνωρίζομε δὲν ἐπιτρέπει τὴ συναγωγὴ γενικωτέρων συμπερασμάτων. Ἐὰν βέβαια οἱ παραδόσεις αὐτὲς εἶναι μεμονωμένες, μπορεῖ ἴσως νὰ ἔχουν μετακινηθῇ πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βυζαντίου, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται νὰ ἔχουν πλασθῇ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὰς (πολυγενετισμός).

Ὅπως δὲ ποτε γιὰ τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, τὸ θέμα τῆς ἀφετηρίας καὶ διαδόσεως τῶν παραδόσεων γιὰ τὰ φίδια συνδέεται ἀρχικὰ καὶ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ πρόπου δημοφιλίας τῶν.

Ὁ Wildhaber γράφει σχετικὰ ὅτι οἱ παραδόσεις γιὰ τὰ φίδια εἶναι πολὺ δεδομένες στὰ ἔθνη τῆς Μεσογείου. Αὐτὸ συμφωνεῖ, ὑποστηρίζει, μὲ τὶς περιέργες φιδολατρεῖες, ποὺ ἀπαντοῦν σ' αὐτὲς τὶς χῶρες ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, ὅπως ἡ φιδολατρεία στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Κω. Ἐχομε μιλήσει, συνεχίζει, «γιὰ τὴν Κρήτη καὶ τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλῆ, ποὺ παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω, καθὼς ἡ σύγχρονη ἔρευνα κάνει λόγο γιὰ ἓνα πολιτισμό, ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Λιβύη μέχρι τὴν Κρήτη. Καὶ στὴν Αἴγυπτο ἀρχικὰ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Μιὰ ἄλλη ὁδὸς διαδόσεως ἦταν ἐκεῖνη ἀπὸ τὴν Ἰσπανία πρὸς βορρᾶ, δηλ. τὴν Ἰρλανδία καὶ τὴ Μ. Βρετανία»³.

Μὴ ἐπιθυμώντας νὰ σχολιάσω ὅσα ἀναφέρει ὁ Wildhaber γιὰ μετακίνηση πολιτιστικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν Ἰσπανία πρὸς τὴν Αἴγυπτο, ποὺ, ἂν τὸ κείμενο δὲν ἔχη διαταραχθῇ ἀπὸ κάποια ἀβλεψία, φαίνονται λίγο περιέργα, θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι ἡ θεμελίωση τῶν ἀπόψεων του στηρίζεται σὲ πολὺ ἰσχνὸ καὶ ἀμφισβητουμένης ἀξίας ἀποδεικτικὸ ὕλικό, παλαιότερο καὶ νεώτερο.

1. Πρβλ. Adolf Schulten, *Die Griechen in Spanien*, *Rheinisches Museum für Philologie* 85 (1936), σ. 294 κέξ.

2. Βλ. Al. Krappe, *δ. π.*, σ. 326.

3. Robert Wildhaber, *δ. π.*, σ. 502.

Σχετικά με τὸ ἀρχαῖο ὑλικὸ περιορίζομαι νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ Wildhaber, ὕστερα ἀπὸ ὅσα γράφει σὲ συνδυασμὸ με παραπομπή του (σ. 505, ἀρ. 34), φαίνεται νὰ δέχεται τὴν ἀποψη ὅτι ὑπῆρχε φιδολατρεία στὴ μινωϊκὴ Κρήτη. Καὶ εἶναι βέβαια ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔχει φέρει στὸ φῶς πολλὰ εἰδωλα θεᾶς, κυρίως με ὑπερυψωμένα τὰ χέρια, με φίδια στὴν κεφαλὴ ἢ τὸ σῶμα, τὰ φίδια ὅμως αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπλῶς σύμβολα ἢ νὰ φανερώσουν κάτι ἄλλο. Δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι συνδέονται με πραγματικὴ φιδολατρεία τὴν ἐποχὴ αὐτή¹.

Τὸ μοναδικὸ παράδειγμα, ποὺ ἀναφέρει ὁ Wildhaber ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ χῶρο, εἶναι τὰ, ὅπως ἀποκαλοῦνται στὸ Μαρκόπουλο Κεφαλληνίας, ἱερὰ φίδια τῆς Παναγίας, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὶς φωλιές των τὴν παραμονὴ ποὺ ἐορτάζεται ἡ Κοίμησή της (14 Αὐγ.) καὶ μπαίνουν ἀκόμη καὶ μέσα στὸ ναό, χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Μαρκόπουλου, ἀφοῦ θεωροῦνται ἱερὰ καὶ εἶναι τελείως ἀκίνδυνα².

Πολὺ ἀμφίβολη ὅμως εἶναι ἡ σύνδεση τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ με τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τέτοιου εἴδους νεώτερες λαϊκὲς συνήθειες καὶ ἀντιλήψεις δὲν συμβάλλουν στὸ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴν οἰκειότητα σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν φιδιῶν καὶ τὸ ρόλο τῶν τελευταίων γενικὰ στὴ θρησκευτικὴ παράδοση³.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος παραμένει ἀναπάντητὸ τὸ ἐρώτημα, γιατί ἔχουμε αὐτὲς τὶς παραδόσεις μόνο στὰ νησιά καὶ ὄχι καὶ στὸν ἡπειρωτικὸ ἐλληνικὸ ἢ εὐρωπαϊκὸ χῶρο, ὅπως θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ περιμένῃ κανεὶς.

Ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ μπορούσαν νὰ δώσῃ ἡ ἀκόλουθη ἐρμηνεία. Οἱ μῦθοι καὶ οἱ ἄλλες σχετικὲς ἀντιλήψεις καὶ δοξασίες δημιουργήθηκαν, γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουν ἓνα φυσικὸ φαινόμενο, τὴν ὑπαρξὴ καὶ περισσότερο τὴν ἀνυπαρξίαν ἀγρῶν ζώων, θηρίων καὶ ἐρπετῶν με δηλητήριο στὰ νησιά, τὴν ὁποία διαπίστωναν, ἐν μέρει τουλάχιστον, ἢ γιὰ τὴν ὁποία ἀκουαν οἱ κάτοικοι των⁴. Ἡ ἀνυπαρξία τέτοιων ζώων ἦταν ἓνα γεγονὸς κατὰ τὸ χρόνο δημιουργίας τῶν παραδόσεων ἕνεκα ἐλλείψεως κα-
ταλλήλων κλιματικῶν καὶ ἄλλων συνθηκῶν, ποὺ ὅμως ὑπῆρχαν παλαιότερα ἢ ποὺ

1. Βλ. σχετικὰ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, 'Ἡ μινωϊκὴ θεὰ μεθ' ὑψωμένων χειρῶν, Κρητικὰ Χρονικὰ 12 (1958), σ. 182 κέξ. (passim). Εἶναι ἀμφίβολο, ἀπ' ὅσο τουλάχιστον ὡς μὴ εἰδικὸς μπορῶ νὰ ξέρω καὶ νὰ κρίνω, ἂν μετακινήθηκαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο πρὸς τὴν Κρήτη οἱ ἀντιλήψεις γιὰ τὰ φίδια, ὅπως δὴποτε δὲν βρῖσκω ὅτι οἱ σχετικὲς αἰγυπτιακὲς καὶ ἐλληνικὲς παραδόσεις, ποὺ ἔχουν οὐσιώδεις διαφορές, θὰ μπορούσαν νὰ στηρίξουν εὐκόλα μιὰ τέτοια ὑπόθεση.

2. Δ η μ. Σ. Λουκάτου, Κεφαλοντικὴ λατρεία, Ἀθῆναι 1946, σ. 207-218 (ἐκδ. στὰ γαλλικά, ἀπὸ ὅπου ἀντλεῖ ὁ Wildhaber, σ. 151-159).

3. Βλ. καὶ Liliane Bodson, Ἱερὰ ζῶα, Bruxelles 1978, σ. 76-77.

4. Βλ. Al. Krappe, ὁ.π., σ. 325 καὶ Ἑλευθ. Πλάτακη, ὁ.π., σ. 73-74.

υπήρχαν βέβαια στὰ ἡπειρωτικά διαμερίσματα τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, στὰ ὁποῖα ζοῦσαν τέτοια ζῶα. Διαπιστώσεις ἐξ ἄλλου γιὰ ἀπουσία ὠρισμένων ζώων, καὶ μάλιστα ἐπικινδύνων, ἀπὸ ὠρισμένους τόπους ἔχομε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα πολλές. Περιορίζομαι ἐδῶ νὰ παραπέμψω μόνο στὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος μᾶς παραδίδει ἓνα ὁλόκληρο κατάλογο ἀπὸ σχετικές περιπτώσεις¹.

Ἀλλὰ ἡ μυθολογικὴ αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ φυσικοῦ φαινομένου τῆς ἀνυπαρξίας τῶν ζώων, ποὺ ἄλλωστε ἰσχύει καὶ γιὰ πολλές ἄλλες περιπτώσεις, δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ, ὅπως τουλάχιστον πιστεύω, πλήρη ἀπάντηση στὸ παραπάνω ἐρώτημα. Τὸ φυσικὸ φαινόμενο τῆς ἀπουσίας τῶν ἀγρίων καὶ ἐπικινδύνων ζώων ἀπὸ τὰ νησιά, ποὺ σίγουρα θὰ εἶχε ἐνισχυθῇ ἀπὸ τὴν ἀτελῆ λαϊκὴ παρατήρηση, θὰ ἀποτέλεσε, ὅπως σωστά ὑποστηρίχθηκε, ἓνα ἀπὸ τοὺς παράγοντες δημιουργίας τῶν παραδόσεων, μὲ τίς ὁποῖες ὁ λαὸς θέλησε νὰ τὸ ἐξηγήσῃ. Οἱ παραδόσεις ὅμως ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν, δὲν εἶναι μεμονωμένες. Ἀνήκουν σὲ ἓνα εὐρύτερο κύκλο παραδόσεων, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες στὴν ἀρχὴ ἓνας ἥρωας καὶ ἔπειτα ἓνας ἅγιος ἐπιβάλλουν σιγὴ σὲ ζῶα, ποὺ μὲ τὴ φωνή των τοὺς ἐνοχλοῦν, ἐκδιώκουν ἐπιβλαβῆ ζῶα, πτηνὰ καὶ ἔντομα ἀπὸ ἱεροὺς τόπους ἢ περιοχάς, γιὰ νὰ ἀνακουφίσουν τοὺς κατοίκους κλπ.² Σ' αὐτὰς τίς περιπτώσεις, ποὺ ἀναφέρονται καὶ στὸν ἡπειρωτικὸ χῶρο, ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ καθαρά μυθολογικὴ ἢ θρησκευτικὴ καὶ λατρευτικὴ ὕλη καὶ ὅπως δῆποτε ὄχι μὲ ἀπλὸ φυσικὸ φαινόμενο.

Σύμφωνα μὲ ὅλα αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμε ὅτι καὶ ἄλλοι παράγοντες καὶ λόγοι, σχετικοὶ ἐνδεχομένως καὶ μὲ τὴν τοπικὴ λατρεία ὠρισμένων ἡρώων, μόνοι των ἢ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν προηγούμενο (π.χ. λατρεία Φόρβαντος) θὰ συνετέλεσαν στὴ διάπλαση τῶν παραδόσεων, μὲ χῶρο πάντοτε τὸν ἑλληνικὸ νησιωτικὸ ὅπου θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἑλλειψη, ἢ καὶ τὴν παρουσία, θηρίων καὶ φιδιῶν. Ἐξ ἄλλου ὅμως παραδόσεις καὶ εἰδήσεις τοῦ παραπάνω τύπου μὲ ὅπωςδῆποτε παραδοξογραφικὸ χαρακτήρα ἦταν εὐκόλο νὰ διαδίδωνται ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, ἀφοῦ τὰ παραδοξογραφικοῦ περιεχομένου συγγράμματα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρονταν, ἦταν τὰ προσφιλεῖ ἀναγνώσματα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται βασικά οἱ παραδόσεις.

Ὑστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται φανερό ὅτι οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν νησιῶν ἀπὸ τὰ θηρία καὶ τὰ δηλητηριώδη ἔρπετὰ ἀνήκουν στὴ σφαῖρα ἐνὸς μύθου μὲ μεγάλη διάδοση. Ὁ μῦθος αὐτὸς εἶναι εὐρύτερα γνωστὸς ἀπὸ τὴ μετα-

1. Ἀριστοτ., Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν 8, 28 (605b κέξ.).

2. Βλ. σχετικές εἰδήσεις στὴ μελέτη τοῦ Α.Ι. Κραππε, ὁ. π. καὶ στὴ μελέτη μου: Βάτραχος Σερίφιος, «Μνήμη» Γεωργίου Ἱ. Κουρμούλη, Ἀθῆναι 1980, σ. ἀνατ. 1-8.

κλασσική ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, ἐντοπίζεται δὲ σὲ πολλὰ νησιὰ τοῦ εὐρύτερου εὐρωπαϊκοῦ χώρου.

Στὰ ἀρχαῖα χρόνια πρωταγωνιστὴς τοῦ μύθου εἶναι ἓνας ἥρωας. Ἡ ἀπόδοση τοῦ μυθεύματος στοὺς Ἀποστόλους καὶ μάλιστα στὸν Ἀπόστολο Παῦλο καὶ τοὺς συνεργάτες του εἶναι βέβαια ὑστερογενής. Ἀκόμη μεταγενέστερη εἶναι ἡ ἀπόδοση τοῦ ἔργου τῆς ἀποδιώξεως τῶν θηρίων σὲ ἄλλους ἁγίους τόσο τῆς Ἀνατολικῆς ὥσο καὶ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Τὸ νὰ ὑποκαταστήσῃ στὶς παραδόσεις ἓνας ἅγιος ἓνα ἥρωα τῆς ἀρχαίας μυθολογίας εἶναι ἓνα θέμα τόσο πολὺ κοινὸ καὶ τόσο γνωστὸ πού νὰ μὴ χρειάζεται παραπέρα συζήτηση. Στὸ γεγονός δὲμως ὅτι ἥρωες τοῦ μύθου εἶναι κάποτε ὅχι ὅποιοι-δήποτε ἅγιοι ἀλλὰ οἱ Ἀπόστολοι ἔχουν συμβάλει, ὅπως πιστεύω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωρίο τῶν Πράξεων γιὰ τὴ δῆξιν τοῦ Παύλου, συναφῆ, θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς, εὐαγγελικὰ χωρία καὶ συγκεκριμένα: α') Ἡ ὑπόσχεση τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους γιὰ ἐκείνους πού θὰ πιστέψουν σ' αὐτὸν «ὅφεις ἀροῦσι καὶ θανάσιμόν τι πίνωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψει»¹ β') Ἡ ἐξουσία τοῦ ἰδίου πάλι ὁ Χριστὸς δίνει πρὸς τοὺς ἐβδομήκοντα μαθητὲς του «ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὅφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ»².

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὰ παραπάνω χωρία περιλαμβάνονται σὲ μαγικά κείμενα³.

Ἀλλὰ ἡ δύναμη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐναντίον τῶν φαρμακερῶν φιδιῶν θεωρεῖται σὰν ἡ πιὸ δραστική, ἀφοῦ βεβαιώνεται, ὅπως ἀναφέρθηκε, καὶ ἀπὸ τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μὲ τὸ ἐπεισόδιό τῆς δῆξεως καὶ σωτηρίας του στὴ Μάλτα.

1. Μᾶρκ. 16, 18.

2. Λουκ., 10, 19. Πρβλ. ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη Ψαλμ. 4' (90) 13: «ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα».

3. Βλ. π. χ. ἐπωδὴ «γιὰ τὸ φίδι» ἀπὸ τὴν Κυνουρία (Λαογρ. 4 [1913-14], σ. 500-501, ἀρ. 2), στὴν ὁποία μεταξύ τῶν ἄλλων ἀναφέρεται: «Διότι σύ, Κύριε, εἶπας: ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὅφεις ἀροῦσι (τὰ γητέματα), καὶ θανάσιμόν τι πίνωσι, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάβῃ... Διὰ τοῦτο, Κύριε, ἐν τῷ ὀνόματί σου καὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐξορκίζεται (τὸ φίδι, ὁ πόνος κλπ.) καὶ ἰαθήσεται ὁ δοῦλος σου ἀπὸ πᾶσαν ἀσθένειαν». Γιὰ τὸ δεύτερο κείμενο βλ. A. Delatte, *Anecdota Atheniensia*, Liège 1927, σ. 258, στ. 30 κέξ· καὶ σ. 260, στ. 37 («Εὐχὴ ἐτέρα τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραίμ τοῦ Σύρου»). Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐξηγοῦν ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τοὺς δαίμονες, πού πληγώνουν τίς ψυχὰς καὶ ὅχι τὰ σώματα (βλ. πρόχειρα ἀρχιμ. Γερμανοῦ Γ. Παρασκευοπούλου, Αἱ ἐν Ἡλείᾳ μαγικαὶ ἐπωδαὶ (τὰ ξόρκια) ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου ποιμαντικῆς, Πύργος 1976, σ. 104, σημ. 108).

Ἀπὸ τότε μάλιστα, σύμφωνα μὲ δυτικὲς διηγήσεις, μεσαιωνικὲς καὶ νεώτερες, τὰ φίδια τῆς Μάλτας ἔχουν πάψει νὰ εἶναι ἱοβόλα, ἡ δὲ γῆ τοῦ νησιοῦ ἔχει ἀποκτήσει θαυματουργικὴ δύναμη στὰ δῆγματα τῶν φαρμακερῶν φιδιῶν, γνωστὴ εὐρύτερα ὡς terra Melitensis ἢ terra Sancti Pauli¹.

Τὸ ἐντυπωσιακὸ περιστατικὸ τῆς δῆξεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴ Μάλτα, ποὺ ἦταν πολὺ γνωστὸ ἀπὸ τὶς Πράξεις, θὰ ἀποτελέσει τὸ εἰδικώτερο πρότυπο ἢ τὴν ἀφετηρίαν δημιουργίας παραδόσεων μὲ συναφὲς περιεχόμενο γιὰ διαφόρους ἀγίους. Μιὰ τέτοια παράδοση, πολὺ ὅμως πρὶν πλούσια σὲ στοιχεῖα, μοῦ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν βίο πάλι τοῦ ἀγίου Ἰωαννικίου. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ «ἐν ὅσῳ δὲ τοῦ Θεοῦ ἠγείρετο οἰκητήριον, ὑετὸς μὲν κατερράγη, ἐρπετὰ δὲ τῆς γῆς ἀναδοθέντα τοῖς δῆγμασι τοὺς περὶ τοῦτο διαπονουμένους ἐκώλυν. Ἀλλ' εὐθὺς ὁ μὲν πρὸς οὐρανὸν αἶρει τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ δεόμενος· ἡ δὲ τῶν νεφελῶν παχύτης εἰς ἀκριβῆ τὴν αἰθρίαν μετέβαλε, καὶ οἱ τοῦ ἔργου ἐχόμενοι τῆς ἀπὸ τῶν δηγμάτων βλάβης ἀπαθεῖς ἔμενον. Ὅτε καὶ τοῦ ἀγίου τὰ δυνατὰ τοῖς οἰκοδομοῦσι συναρπυζόμενον, καὶ πρὸς τὸν λίθον ἄραι προτείναντος τὴν χεῖρα, ἔχισ τοῦ λίθου ἐπεκόμισα, καὶ τῆς χειρὸς ἀψαμένη, ἐπὶ πολὺ τε ταύτης ἐξήρητο καὶ ὅλην ἐναφῆκεν αὐτῇ τὸν ἰσὺν τὴν πικρίαν. Ἀλλ' ἕτερος ἡμῖν ἄφηκε Παῦλος, εἰ καὶ μὴ τοῦ χοροῦ πρώτος τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐκείνῳ χάρισμασι δυναμούμενος. Ὅ μὲν γὰρ διασείει τὴν χεῖρα, ἡ δὲ πικρὰ ἔχισ ἐκείνη κατὰ γῆς τε βάλλεται, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἀπαθὲς ἦν, οὕτω καθαρῶς, ὡς ἄδηλον εἶναι, εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν ὅλως ἐπλήρη»².

Τὸ ἐπεισόδιο τῆς δῆξεως τοῦ Ἰωαννικίου ἀναφέρεται καὶ στοὺς ἄλλους δύο βίους του, μὲ τὴν προσθήκη στὸν δεῦτερο ὅτι «καὶ ἕνα ὡσαύτως τῶν τεχνιτῶν ἔχισ δακοῦσα ἰοῦ θανασίμου μεστὸν ἐν αὐτῷ ἐπηρμένον κατειργάσατο τραῦμα, καὶ πολυῶδον. Ὁ ὁ πατὴρ τῇ σφραγίδι τοῦ σταυροῦ ρήξας καθάπερ ξίφει, καὶ τὸ λυποῦν ἱοβόλον ὑγρὸν κενώσας, τὴν ὑγίειαν τῷ δεδηγμένῳ παρέσχετο»³.

Στὸν τρίτο βίο ἀναφέρεται παραλλαγμένο καὶ μὲ περισσότερες λεπτομέρειες τὸ ἐπεισόδιο: «ἔχιδνα κακὴ ἐκ διαβολικῆς συνελάσεως ἐξελθοῦσα ἐνὶ τῶν ἐργατῶν οὗ τὸ ὄνομα Πάρδος, κατὰ τοῦ κροτάφου πλήξασα ἀπέδρα...». Ἐπειτα ἀπὸ τὴν

1. Bl. Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 2-3 καὶ Karl Brunner, Schlesische Terra sigillata, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 21 (1911), σ. 348.

2. Migne, PG 116, στ. 57. Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς μυθείας τοῦ ὀνόματος τοῦ Παύλου στὴν ἀγιολογικὴ αὐτὴ διήγηση, ἐπισημαίνω ἰδιαίτερα τὴ λεπτομέρεια ὅτι, ὅπως κατὰ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁ Παῦλος δαγκώνεται στὸ χεῖρ ἀπὸ τὴν ἔχιδνα, ἔτσι καὶ κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἀγιολογικὴ διήγηση δαγκώνεται στὸ χεῖρ ὁ Ἰωαννίκιος. Ἡ ἐξάρτηση τῶν δύο κειμένων εἶναι καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ φανερὴ.

3. ActaSS Novembris II, 1, Bruxellis 1894, σ. 352.

παρέμβαση τοῦ ἁγίου «τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου οἰδήματος ραγέντος ἢ ἰοβόλος ἐκείνη ὄζωδία πᾶσα κατέρρευσεν»¹.

Ὅπως σημειώνει ὁ Alfons A. Barb, λιγώτερο γνωστὴ ἀπὸ τὶς διηγήσεις μὲ ἀφετηρία τὸ σύμβαν στὸν Ἀπόστολο Παῦλο στὴ Μάλτα, εἶναι σχετικὴ μαγικὴ προσευχὴ (ἐξορκισμός), ποὺ συνδέεται μὲ τὸ ἴδιο ἐπεισόδιο, ἢ ὅποια ἔχει παραδοθῇ σὲ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τοῦ μεσαίωνα καὶ ἢ ὅποια ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἔχει μεταφρασθῇ καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες, ὅπως π.χ. στὴν παλαιοσλαβικὴ καὶ τὴν ἄρμενικὴ.

Ὁ συγγρ. παραθέτει ἔνεκα τῆς σπουδαιότητάς του, σὲ γερμανικὴ ὅμως μετάφραση, τὸ κείμενο τῆς προσευχῆς ἀπὸ δύο κώδικες πρὸς συμπλήρωση καὶ διόρθωση. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει δημοσιευθῇ ἀπὸ τὸν Legrand ἀπὸ χειρόγραφο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀγίου Μάρκου τῆς Βενετίας καὶ εἶναι τὸ ἀκόλουθο :

Εἰς δῆγμα ὄφεως.

Ἐγὼ Παῦλος ὁ ὕβριστὴς καὶ διώκτης καὶ λιθοβολιστὴς τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν γέγονα τίμιον σκευὸς ἐκλογῆς Χριστοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ ἦλθον ἐν τῇ Αὐσίτιδι Σικελίας, καὶ συνάξας φρυγάνων πληθύν, ἐξ ὧν ἔχιδνα ἀπὸ τῆς γῆς ἐξεληθούσα ἐκρεμάσθη εἰς τὸν δεξιὸν μου ἀντίχειρα· ἐγὼ δέ, ἔχων πνεῦμα ἅγιον, ἀπετίναξα αὐτήν ἐν τῇ ἀπαθείᾳ φλογὶ καὶ ἐκείνη μετὰ τῶν φρυγάνων καὶ μηδὲν τι παθὼν ἐκ τοῦ δῆγματος εἰς ὕπνον ἐτράπην. Ἐλθὼν δὲ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ, ἐφώνησέ μοι λέγων· «Σαῦλε καὶ Παῦλε, ἐγείρω καὶ δεῖξαι τὴν βίβλον ταύτην, καί, ἀνοίξας αὐτήν, εὐρήσεις ἱστορίαν γεγραμμένην οὐχ ὑπὲρ ἐνὸς παθόντος μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ πολλῶν». Καὶ περὶ ὄρθρον ἀναστὰς ἐδεξάμην τὴν βίβλον καί, ἀνοίξα αὐτήν, εὗρον γεγραμμένα οὕτως· «ἐξορκίζω ὑμᾶς τὰς ξέ' γενεὰς τῶν θηρίων τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, εἰς τὸν θρόνον τὸν φοβερὸν καὶ ἀληθινόν, εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν τὸν ἐξερχόμενον ὑποκάτω τῶν ποδῶν καὶ τοῦ ὑποποδίου τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων αὐτοῦ, ὅφιν τὸν βλάπτοντα, καὶ τὸν βασιλίσκον, δράκοντα τὸν γενναῖον, ὅφιν τὸν τετραχάλινον, ὅφιν τὸν δωδεκαχάλινον, ὅφιν τὸν δενδροαναβάτην, ὅφιν τὸν λαγωοδρομόν, ὅφιν τὸν νεφελοειδῆ, ὅφιν τὸν τυφλὸν καὶ ἀόματον, ὅφιν τὸν κορακοειδῆ, ἔχιδναν τῇ σκολιάν, τὴν ἔχουσιν τὰ φάρμακα εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα αὐτῆς, ἣτις ἐὰν δάκῃ ἄνθρωπον ἀδύνατόν ἐστιν ἰαθῆναι. Ὅστις δὲ σκορπίος, ὅσπερ ἀποφύσισμα ἐστὶ τοῦ διαβόλου σὺν τούτοις δὲ καὶ τὰς κδ' γενεὰς τοῦ σφάλακος, οἷον οὐ φθάσῃ τοῦ πιστοῦ καὶ κεχαριτωμένου Παύλου τοῦ παρόντος ἀφορισμοῦ ἢ ἐπιτίμης, τεθνήσκει· εἰ δὲ φθάσει, τὸ μὲν θηρίον αὐτίκα τεθνήσκει, ὁ δὲ δηχθεὶς ἰαθήσεται, εἰς

1. Ὁ. π., σ. 408.

δόξαν τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἀμήν, ἀμήν».

Ὁ λέγων σὺ ταῦτα, βάλε ὕδωρ καθαρὸν εἰς ἀγγεῖον νέον καί, ἐξορκίσας τὸ ὕδωρ τρισσῶς λέγων τὴν εὐχὴν ταύτην, πότισον τὸν δηχθέντα καὶ ἰαθήσεται· εἰ δ' οὐκ ἔστιν οὗτος, πότισον ὕδωρ τὸν μανδάτορα καὶ ἰαθήσεται ὁ πάσχων, εἰ καὶ μακρόθεν ἐστίν»¹.

Ὁ ἐξορκισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι βέβαια ἢ κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψιν μόνη καὶ πιὸ ἀξιόλογη ἴσως ἀποδείξει γιὰ τὴν ἀποδιδόμενη δύναμιν στὸν Παῦλο κατὰ τῶν φαρμακερῶν φιδιῶν, ἀφοῦ αὐτὸ ἀποδεικνύουν ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἡ ἀπεικόνισή του μαζὶ μὲ φίδια σὲ φυλακτά², ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἐναντίον τῶν δηγμάτων των, ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματός του σὲ σχετικὲς ἐπίσης ἐπωδές³, ἡ ὑπαρξὴ ἱερῶν, ἀφιερωμένων σ' αὐτόν, στὰ ὁποῖα καταφεύγουν γιὰ νὰ βροῦν θεραπεία ὅσοι πάσχουν ἀπὸ ταραντισμό, πάθηση ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὰ δῆγματα τῆς ἀράχνης ταραντούλας⁴, κ.ἄ.⁵ Εἶναι ὅμως κείμενο ποὺ ἐνδιαφέρει ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ γιὰ μερικὲς λεπτομέρειες ποὺ περιέχει.

Τὸ κείμενο αὐτὸ σχετίζεται βέβαια μὲ τὸ ἐπεισόδιο τῆς δῆξεως τοῦ Παύλου στὴ Μάλτα, τόπος ὅμως τοῦ συμβάντος ἀναφέρεται ὄχι ἡ Μάλτα, ἀλλὰ ἡ Σικελία καὶ μάλιστα σὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα, ἀκόμη καὶ στὰ παλαιοσλαβικά.

Ὁ Alfons A. Barb ἀμφισβητεῖ γιὰ τὸ ἀναφερόμεν ὅτι ἡ Σικελία ἀπὸ τὴν γὰρ τὴ Μάλτα τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὑποθετεῖ ὅτι αὐτὸ θὰ συνέβη, ἐπειδὴ ἡ Μάλτα ἦταν λιγώτερο γνωστὴ (ὑπῆρχαν ἤδη δύο νησιά μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα) καὶ ἡ Σικελία

1. Emile Legrand, Bibliothèque Grecque Vulgaire II, 1881 (φωτ. ἀνατ. 1974), σ. 26-27.

2. Ὁ Alfons A. Barb, ὁ. π., ἐξετάζει ἀκριβῶς ἐνδιαφέρον φυλακτὸ ἀπὸ τὴν Ἰταλία τοῦ 13ου αἰ., ποὺ ἰσχύει ἐναντίον τοῦ δηλητηρίου καὶ τῶν πονοκεφάλων (ἀναγράφεται σαφῶς σ' αὐτό). Στὴ μία ὄψη του εἰκονίζεται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μὲ βιβλίο καὶ σπαθὶ στὰ χέρια καὶ δίπλα φίδι, σκορπιὸς καὶ ἄλλο ζῶο, ποὺ μοιάζει μὲ ἀράχνη. Στὴν ἄλλη ὄψη ὑπάρχει ἐπιγραφή, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ Μάρκον (16, 17-18), ὅπου ἡ ὑπόσχεση τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐκείνους ποὺ θὰ πιστεύσουν (ὁ. π.).

3. Σὲ φιννικὴ ἐπὶ ὧδῃ γίνεται λόγος γιὰ δάγκωμα ἀπὸ φίδι τοῦ δακτύλου τοῦ ποδιοῦ τοῦ Πέτρου καὶ ὄχι τοῦ Παύλου. Σὲ ἄλλη παραλλαγή ὅμως ἀναφέρονται καὶ οἱ δύο Ἀπόστολοι (K a a r l e K r o h n, Magische Ursprungsrunen der Finnen, FFCommunications 52, 1924, σ. 31).

4. Βλ. Alexander Lopacic, Animal Lore and the Evil-eye in Shepherd Sardinia, στὸν τόμο Animals in Folklore, ἐκδ. Porter-Russel, 1978, σ. 65.

5. Πρβλ. τὴ γαλλικὴ πρόληψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ γεννηθέντες τὴν 25 Ἰανουαρίου, ἡμέρα τοῦ προσηλυτισμοῦ τοῦ Παύλου, θεραπεύουν τοὺς ὀφιοδῆκτους καὶ μποροῦν νὰ ἀγγίξουν τὰ φίδια χωρὶς νὰ δηχθοῦν ἀπὸ αὐτὰ (Paul Sébillot, Le folk-lore de France 3, ὁ. π., σ. 276, πρβλ. καὶ Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 8, ὅπου καὶ παραστάσεις μὲ τὸ σχετικὸ θέμα ἀπὸ ξύλινο ἡμερολόγιο τοῦ 1526).

Ήταν ὁ ἄμεσος ἐπόμενος σταθμὸς τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Παύλου κατὰ τὶς Πράξεις (28, 11 - 12). Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, συνεχίζει, μετατέθηκε τὸ ἐπεισόδιο στὴν Κρήτη, ἀμέσως προηγούμενο σταθμὸ - πρὶν ἀπὸ τὴν προσέγγισή του στὴ Μάλτα - τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Παύλου στὴ Ρώμη¹.

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ δὲν μοῦ φαίνεται καὶ τόσο ἀναγκαία. Ὅπως εἶδαμε, ὁμοία περίπου παράδοση ἔχει ἐντοπισθῇ στὴ Μυτιλήνη, σύμφωνα μὲ τὴ νεώτερη διήγηση τουλάχιστον τοῦ Buondelmonti. Τὸ θέμα εἶναι, νομίζω, γενικώτερο. Καὶ γιὰ τὴ Σικελία δηλ. θὰ πιστεύθηκε ὅτι, ὅπως καὶ ἄλλα νησιά (γειτονικὴ Σαρδινία, Κρήτη κλπ.), θὰ ἦταν γεμάτη ἀπὸ θηρία καὶ φαρμακερὰ φίδια καὶ θὰ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ παρέμβαση ἐνὸς ἥρωα ἢ ἀγίου. Ἡ ἀπόδοση τῆς παρεμβάσεως στὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀπὸ κάποιο εὐσεβεῖ ὅπωςδήποτε ἄνθρωπο θὰ ἦταν πολὺ εὐκόλη, ὅπως ἐγινε καὶ στὴν Κρήτη.

RÉSUMÉ

La disparition, d'après les traditions populaires grecques et des autres pays européens, des fauves et des serpents des îles

par Steph. D. Imellos

Des traditions populaires relativement récentes de la Grèce et des pays européens font état de la disparition des fauves et des serpents vénéneux, qui vivaient autrefois dans les îles. Celà, grâce à l'intervention d'un saint, en particulier de Saint Paul.

Dans cette étude la recherche sur ce thème procède:

a) par référence et examen d'un grand nombre de traditions des îles grecques ayant trait à ce sujet, et qui se trouvent dans des textes relatant la vie des Saints, dans des récits des voyageurs plus récents, ou bien dans la tradition populaire orale.

b) par référence et examen des traditions européennes des îles de la Méditerranée ou de l'Atlantique.

En ce qui concerne les mythes et les traditions antiques, la recherche exhaustive des sources a révélé que ce ne sont pas seulement les mythes relatifs à Hercule et à Jupiter qui se lient aux traditions récentes ayant trait

1. Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 5, σημ. 31.

à la disparition des fauves et des serpents des îles, mais d'autres mythes également, à savoir: a) le mythe de Chios sur la mort de l'Orion, que certains auteurs considèrent comme un mythe crétois, b) le mythe de Rhodes de Phorbas qui suit deux variantes.

Ces traditions antiques ainsi que des informations similaires, constituent, comme cela a été soutenu, les modèles sur lesquels toutes les traditions médiévales et récentes, grecques et étrangères ont été créées. Cette opinion est corroborée par le fait que d'autres traditions, justifiant l'absence d'animaux vénéneux des îles d'une autre manière, ressemblent aux traditions antiques. Autrement dit elles ont été créées et formulées sous la forte influence de la littérature antique.

En ce qui concerne la voie de la diffusion des ces traditions, Wildhaber, qui s'est occupé des traditions similaires sur la disparition des serpents de l'Irlande, a soutenu qu'un mouvement du matériel se dessine qui, partant de l'Égypte et avec une étape intermédiaire en Crète (mythe d'Hercule), va vers l'Espagne et par la suite vers les peuples de l'Europe du Nord.

Pourtant, l'étude des sources antiques (mythes de Chios et de Rhodes) a montré que l'ancien matériel est connu plus loin, au delà même de la Crète. Par ailleurs, la question pourquoi cette tradition est diffusée dans les îles seulement, reste sans réponse. De même l'explication d'après laquelle l'absence des îles des faunes et des serpents a pris par la suite la forme d'un mythe n'est pas suffisante pour donner une solution définitive au problème. Il n'est pas exclu que cette absence représente un des facteurs qui ont contribué à la création du mythe, sans en être le seul. Et cela, entre autres, parce que ces traditions font partie d'un cercle plus large de contes populaires d'après lesquels un héros légendaire de l'antiquité, et par la suite un saint ou un personnage sacré de la religion chrétienne, infligent une punition aux animaux qui les dérangent ou importunent les habitants d'une région protégée par eux.

Dans tous ces cas, et c'est la thèse de l'étude, le matériel est de nature mythique ou religieuse et il ne se réfère pas aux phénomènes de la nature. Il en résulte que d'autres facteurs, relevant des cultes locaux de certains héros, ont contribué à la création de ces traditions.

La mise en liaison du mythe avec les saints, surtout avec les apôtres et en particulier avec Saint Paul, la substitution d'un saint à un héros de l'antiquité, constitue un lieu commun, et la mention constante des apôtres est

dûe à l'influence de certains passages du Nouveau Testament. L'influence bénéfique de Saint Paul contre les serpents vénéneux est considérée comme particulièrement efficace, confirmée par les Actes des Apôtres à propos de l'incident de Malte où un serpent l'a mordu. Cet incident est à la base de la croyance que la terre de Malte constitue un remède contre le venin du serpent. Il a également renforcé des croyances similaires antérieures et donna naissance à des traditions consignées dans des textes relatant la vie des saints, à la composition des prières et exorcismes, au façonnement d'amulettes etc.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ